

НұрScience

республикалық ғылыми - әдістемелік журналы

№11(289)

қараша

2024 ж

nurscience_2017

«НұрScience» республикалық ғылыми – әдістемелік журналы

№11 (289) ҚАРАША, 2024 жыл

«НұрScience» республикалық ғылыми-әдістемелік журналының редакциялық алқасы

1. **Әжмұрат Нұрбек Тағыбергенұлы** – бас редактор, PhD докторант, «НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебінің басшысы;
2. **Айладіров Нұргелді Болатбекұлы** – бас редактор орынбасары;

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА МҮШЕЛЕРІ:

3. **Искаков Бауыржан Муратбекович** – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Астана қаласы, «Тұран – Астана» университеті;
4. **Кенжин Жаксат Болатович** – Dr.оес., PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Астана қаласы, Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы;
5. **Хибина Зада Нурмухановна** – тарих ғылым.кандидаты (07.00.03 – жалпы тарих), Ақтөбе облыстық әдістемелік орталық әдіскері;
6. **Әметова Гүлжазира Тынысбайқызы** – Түркістан қаласы білім бөлімі әдістемелік кабинетінің әдіскері;
7. **Сулейменова Акманар Махмудовна** – гуманитарлық ғылым.магистрі, «Ақтөбе қаласы әдістемелік кабинет КММ» директоры;
8. **Мустояпова Алтынгул Сарсенқызы** – педагогикалық ғылымдар кандидаты, доцент, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті тілдер кафедрасының жетекшісі;
9. **Уликпанова Камка Кенесовна** – педагог-зерттеуші, «Рауан» көпсалалы колледжі директорының оқуісі жөніндегі орынбасары;
10. **Ильгекбаева Гүлжан Багибергеневна** – педагогика және психология ғылымдарының магистрі, Қонаев қаласы, «Еркетай» бала-бақша құрылтайшысы;
11. **Глеулина Жемискул Женисқызы** – магистр, Қазақстан профориентологтар Ассоциациясының мүшесі, профориентолог;

Журнал 2017 жылдың наурызынан бастап жарыққа шықты.

Қазақстан Республикасы ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 15.02.2017 жылы тіркеліп, №16342-Ж куәлігі берілді.

Қолжазба авторға қайтарылмайды. Жарияланған мақала авторларының көзқарастары редакция пікірін білдірмейді.

Теруге қараша 2024 ж. жіберілді.

Басуға қараша 2024 ж. қол қойылды.
Таралымы 500 дана.

E-mail:
nurscience2017@mail.ru Айына 1 рет шығады. Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде басылады.

Выходит 1 раза в месяц, материалы публикуются на казахском, русском, английском языках.

Редакцияның мекен жайы:
000003, Ақтөбе қаласы, Мира 5А, офис 117, телефон:
87051365333

НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебі, АО «Народный банк», БИК HSBKKZKX,
KZ376017121000012074,
ИИН/БИН 820214300301.
Кбе 19. КНП 861.
QIWI кошелек 87014274520.

Уважаемые коллеги!

В феврале 2017 г. учреждён и открыт новый **«Республиканский научно-методический журнал НұрScience»**. Журнал будет освещать актуальные темы высшего, ТиПО, школьного, дошкольного и дополнительного образования.

Основные рубрики Журнала:

1. **Образование и наука: опыт, проблемы, поиск и инновации**(*научные, научно-методические исследования по направлениям образования и науки*).
2. **Образование в регионах: лучшие модели школ, колледжей и вузов**(*образовательные организации регионов как центры развития интеллектуального, культурного, инновационного, научно-технического кластера*).
3. **Дополнительное образование как важный институт в формировании человека XXI века**(*опыт, тенденции, новые образовательные программы и технологии развития личности обучающегося, традиционных образовательных программ, альтернативы образования и воспитания*).
4. **В мире образования и науки: новости, события, факты** (*информация о важных событиях, открытиях, исследованиях, мероприятиях организаций образования, в сфере личных достижений педагогов, ученых и исследователей*).
5. **Международная интеграция в образовании и науке: взгляды и опыт зарубежных авторов** (*публикуются интервью, статьи зарубежных экспертов, ученых, педагогов*).
6. **Рецензии на научные труды, учебники, учебно-методические пособия** (*публикуются рецензии на изданные, либо готовящиеся к изданию труды педагогов, ученых и молодых исследователей, способствующие трансляции опыта и трудов*).
7. **В методическую копилку педагога**(*рубрика освещает материалы консультативного характера, рекомендации опытных педагогов и специалистов в сфере образования и науки и др. вспомогательную информацию*).

Требования к статьям и условия публикации в Республиканском научно-методическом журнале НұрScience

Общие требования:

- тема должна быть актуальной;
- заголовок ясный и конкретный;
- содержание статьи должно соответствовать тематике Журнала;
- содержание статьи должно носить практический характер;
- статья может быть написана в соавторстве до 5-ти авторов;
- статья может быть написана на казахском/русском/английском языке

Объем статьи

От 2-х до 4-х страниц (включая рисунки, фотографии, таблицы)

Сведения об авторах:

Фамилия, имя, отчество (полностью), 1 фотография автора (-ов) в формате jpeg высокого качества (300 dpi); указание ученой степени (при наличии), должности, места работы; контактный телефон и e-mail.

К публикации принимаются статьи, оформленные в соответствии с техническими требованиями:

1. Текст статьи набирается в программе MicrosoftWord
2. Шрифт основного текста TimesNewRoman
3. Размер шрифта основного текста 12 пт
4. Межстрочный интервал одинарный
5. Выравнивание текста по ширине
6. Все поля по 2 см.
7. Рисунки и таблицы по тексту, с кратким названием или описанием.

Редакция Журнала оставляет за собой право корректировки и сокращения объема статей по своему усмотрению. Редакция вправе самостоятельно решать вопрос соответствия статей тематике Журнала и его рубрик.

Стоимость публикации статьи +сертификат + электронный вариант журнала 3000 тг, ОРИГИНАЛ ЖУРНАЛА–5000 тг.

Рекламные услуги для организаций образования: материалы формата А4 в объеме 2 стр. – 15 000 тг., 4 стр. – 30 000 тг. Представляются информационные материалы (которые по желанию организаций могут корректироваться, дополняться, составляться в формате интервью по согласованию с заказчиком), до 5-ти фотографий.

Журнал распространяется на всей территории Республики Казахстан.

Қатысу төлемақысы төмендегі деректемеге жіберіледі: «НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебі, «ХалықБанк» АҚ, БИК HSBKKZKX, KZ376017121000012074, ИИН/БИН 820214300301. Кбе 19, КНП 861. QIWI кошелек 87014274520. Каспий голд номер карта 5169 4931 2776 2535. ИИН 820214300301 Әжмұрат Нұрбек Тағыбергенұлы.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ НОРМЫ И СОГЛАШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Альмурзаева Альбина Самуратовна

*магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан
г. Астана, Республика Казахстан*

Международное сотрудничество в области охраны окружающей среды является ключевым элементом для решения глобальных экологических проблем, с которыми сталкивается человечество. Современный мир сталкивается с различными вызовами, связанными с изменением климата, истощением природных ресурсов, загрязнением и разрушением экосистем. Для эффективной борьбы с этими проблемами необходимы скоординированные международные усилия, которые находят свое отражение в различных нормах и соглашениях, регулирующих охрану окружающей среды.

Изменение климата, загрязнение воздуха и воды, деградация земель и утрата биоразнообразия — все эти проблемы не знают границ, они касаются всех стран и народов. Например, выбросы парниковых газов в одной стране могут способствовать глобальному потеплению и повысить уровень моря, что приведет к затоплению побережий других государств. Загрязнение вод Мирового океана опасными отходами также оказывает влияние на биосферу всей планеты.

Международное экологическое право — это система правовых норм и принципов, направленных на защиту окружающей среды на глобальном уровне. Оно охватывает широкий спектр вопросов, включая регулирование использования природных ресурсов, контроль за загрязнением, сохранение экосистем и борьбу с изменением климата [1].

Осознание того, что экологические проблемы требуют международного сотрудничества, стало особенно важным в последние десятилетия. Международные соглашения по охране окружающей среды стали инструментом, позволяющим странам договариваться о конкретных мерах для защиты природы и здоровья людей. В этой связи стоит выделить несколько ключевых международных договоров, которые внесли значительный вклад в развитие мировой экологической политики.

Одним из первых и важнейших шагов в борьбе с изменением климата стало подписание Киотского протокола в 1997 году [2]. Это соглашение стало дополнением к Рамочной конвенции ООН по изменению климата, принятой в 1992 году на конференции "Рио-92". Киотский протокол стал первым документом, который вводил обязательства для развитых стран по сокращению выбросов парниковых газов, таких как углекислый газ, метан и другие.

Киотский протокол имел важное значение, поскольку впервые установил количественные цели по сокращению выбросов для стран, которые являются основными загрязнителями атмосферы. Однако его выполнение было сопряжено с рядом трудностей. Некоторые государства, такие как США, отказались присоединиться к Протоколу, что ослабило его эффективность. Несмотря на это, Протокол остается важным этапом в развитии международного сотрудничества в борьбе с изменением климата.

Ключевым этапом в международной борьбе с изменением климата стало подписание Парижского соглашения в 2015 году. Парижское соглашение стало результатом многолетних переговоров и заменило Киотский протокол, предложив новый механизм для сокращения выбросов парниковых газов.

В отличие от Киотского протокола, Парижское соглашение нацелено на достижение более амбициозной цели — ограничить глобальное потепление на уровне ниже 2°C по сравнению с доиндустриальной эпохой, при этом страны должны стремиться удерживать повышение температуры на уровне 1,5°C. Основным нововведением Парижского соглашения

стало то, что страны самостоятельно определяют свои национальные цели по сокращению выбросов (так называемые Национально определенные вклады), которые они обязуются пересматривать каждые пять лет [3].

Еще одним важным международным соглашением, которое демонстрирует успешное решение глобальной экологической проблемы, является Монреальский протокол, принятый в 1987 году. Его цель — регулировать производство и использование веществ, разрушающих озоновый слой, таких как хлорфторуглероды (ХФУ) [4].

Монреальский протокол стал одним из самых успешных международных соглашений, поскольку благодаря его реализации удалось существенно сократить производство и использование озоноразрушающих веществ. Это позволило озоновому слою начать процесс восстановления, что стало ярким примером того, как международное сотрудничество может эффективно решать глобальные экологические проблемы.

Вопросы управления опасными отходами также требуют международного регулирования. В 1989 году была подписана Базельская конвенция, целью которой стало регулирование трансграничных перевозок опасных отходов и обеспечение их безопасной утилизации.

Базельская конвенция стала ответом на глобальную проблему транспортировки опасных отходов из развитых стран в развивающиеся страны, где их утилизация зачастую проводилась с нарушением экологических норм. Конвенция призвана защитить государства от подобных практик и обеспечить безопасное управление опасными отходами на международном уровне [5].

Еще одним важным соглашением в области защиты окружающей среды является Стокгольмская конвенция о стойких органических загрязнителях (СОЗ), подписанная в 2001 году. СОЗ — это химические вещества, которые могут накапливаться в окружающей среде и оказывать долгосрочное вредное воздействие на здоровье человека и экосистемы.

Конвенция призвана сократить или полностью прекратить производство и использование таких опасных веществ, как пестициды и промышленные химикаты, которые способны переноситься на большие расстояния и сохраняться в окружающей среде на протяжении длительного времени [6].

Конвенция ООН по морскому праву (1982 г.) регулирует использование ресурсов Мирового океана и направлена на защиту морской среды от загрязнения, а также на предотвращение нелегальной рыбной ловли и сохранение экосистем океанов [7].

Загрязнение океанов и морей — одна из ключевых проблем, с которой сталкивается современное человечество. Международное сотрудничество в этой области направлено на защиту морской флоры и фауны, а также на предотвращение загрязнения вод опасными отходами, пластиком и другими загрязняющими веществами [8].

Международные нормы и соглашения в области охраны окружающей среды являются важным инструментом для борьбы с глобальными экологическими вызовами. Успех таких соглашений, как Монреальский протокол и Парижское соглашение, демонстрирует, что при наличии политической воли и международного сотрудничества возможно добиться значительных результатов в защите природы и здоровья людей.

Несмотря на то что международные экологические соглашения внесли значительный вклад в решение глобальных проблем, мир по-прежнему сталкивается с рядом серьезных вызовов, требующих как совершенствования правовых норм, так и более жесткого их соблюдения.

Для того чтобы эффективно бороться с глобальными экологическими вызовами, необходимо укрепление международного сотрудничества, развитие инноваций и технологий, а также участие гражданского общества. Это требует активного диалога на международных форумах, таких как Конференции сторон РКИК ООН, и готовности стран брать на себя амбициозные обязательства.

Только через совместные усилия и постоянное обновление международных норм можно достичь баланса между экономическим развитием и сохранением природы, обеспечив тем самым экологическую безопасность для всех народов и государств.

Список использованной литературы

1. Perez, F.X. The Role of the United Nations Environment Assembly in Emerging Issues of International Environmental Law // Sustainability. – 2020 г. - №12, 5680.
2. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата Принят 11 декабря 1997 года [Интернет ресурс] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/kyoto.shtml (дата обращения 20.09.2024)
3. Парижское соглашение к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата, 12 декабря 2015 г., TIAS № 16-1104 .
4. Монреальский протокол по веществам, разрушающим озоновый слой подписан 16 сентября 1987 года в Монреале (Канада) [Интернет ресурс] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/montreal_prot.shtml (дата обращения 20.09.2024)
5. Базельская конвенция о контроле за трансграничной перевозкой опасных отходов и их удалением (Базель, 22 марта 1989 г.)
6. Стокгольмская конвенция «О стойких органических загрязнителях» (Стокгольм, 22 мая 2001 г.)
7. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву» (UNCLOS) (заключена в г. Монтего-Бее 10.12.1982)
8. «Программа оценки вод. Ресурсов мира» в целях развития, создания потенциала и охраны окружающей среды. / Орг. Объед. Наций по вопр. Образования, науки и культуры. – Париж: ЮНЕСКО, 2001г. – 10 р.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ И МЕРЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ВОИНСКИХ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

*Баранова М.В., Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, магистрант 1
курса 7М04202- Юриспруденция*
*Нурутдинова А.Ж., Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, доктор
PhD, ст. преподаватель*

Уголовное законодательство в сфере военных преступлений играет важную роль в обеспечении национальной безопасности и поддержании дисциплины в вооруженных силах. Оно требует постоянного совершенствования, что обусловлено изменениями в правовой и социальной системе государства и международными обязательствами. Современные тенденции показывают, что в Казахстане, как и в других странах, растет потребность в более четком регулировании преступлений против военной службы.

В послании к народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации от 16 марта 2022 года Глава государства отметил: «Нужно твердо придерживаться стратегического курса, нацеленного на защиту суверенитета и территориальной целостности государства, обеспечение коренных интересов нашего народа. Вот самая главная задача» [1].

Современные вызовы в области безопасности, включая развитие информационных технологий и создание новых типов оружия, ставят перед уголовным законодательством задачи, требующие адаптации и расширения правовой базы. В частности, вопросы кибербезопасности и противодействия киберпреступлениям становятся приоритетными в

правовой сфере, так как кибератаки и вторжения в информационные системы оборонного значения способны нанести значительный ущерб национальной безопасности [2]. Возникает необходимость в конкретизации и усовершенствовании норм уголовного права для пресечения таких угроз, поскольку нынешние нормы не всегда охватывают специфику киберпреступлений и, соответственно, не могут в полной мере обеспечить защиту интересов государства в цифровом пространстве.

С другой стороны, наряду с этими новыми вызовами, традиционные воинские преступления остаются серьезной проблемой. Нарушения дисциплины, уклонение от исполнения воинского долга, неподчинение приказам и другие формы противоправного поведения сохраняют свою актуальность и требуют эффективного правового регулирования. Такие преступления подрывают боеспособность армии, снижают уровень дисциплины и создают угрозу внутренней безопасности военных формирований. Уголовное законодательство должно учитывать обе категории угроз — как современные, связанные с высокими технологиями и новыми формами военных действий, так и традиционные, затрагивающие морально-этическую и организационную основу армии.

К числу наиболее распространенных воинских преступлений относятся уклонение от военной службы, неисполнение приказа, нарушение правил караульной службы, преступления против жизни и здоровья сослуживцев [3, с.25]. Эти правонарушения подрывают боеспособность армии и снижают уровень доверия к институту вооруженных сил, поэтому правовая система должна эффективно реагировать на эти вызовы.

Для повышения эффективности уголовного законодательства в сфере воинских преступлений можно выделить несколько направлений. Одним из них является адаптация законодательства к новым угрозам. С развитием технологий и изменением характера военных действий растет необходимость учета таких новых видов угроз, как кибератаки. Законодательство должно предусматривать ответственность за киберпреступления, направленные на системы управления и связи, которые могут нанести серьезный ущерб национальной безопасности. Вторым направлением является применение международных стандартов. Включение в национальное законодательство положений, соответствующих международным правовым нормам, способствует усилению правовых гарантий и справедливости. Казахстан, будучи частью глобального правового сообщества, может использовать практику других стран для формирования более совершенной правовой базы. Еще одним направлением является принятие профилактических мер. Повышение правовой культуры, а также предоставление военнослужащим адекватных условий службы помогут снизить мотивацию к совершению правонарушений. Организованные мероприятия по правовому просвещению могут повысить осведомленность военнослужащих о последствиях совершения преступлений.

Меры по повышению эффективности законодательства включают усиление ответственности за отдельные категории преступлений [4]. Законы должны быть достаточно строгими, чтобы обеспечивать сдерживающий эффект. Для некоторых категорий воинских преступлений, таких как дезертирство или предательство, усиление ответственности может сыграть важную роль в предупреждении их совершения. Также необходимо улучшение условий для правоприменения, поскольку эффективность законодательства во многом зависит от его точного применения. Важно обеспечить квалифицированные кадры в органах, занимающихся расследованием и преследованием воинских преступлений, а также повысить уровень подготовки в этой области.

Еще одной мерой является развитие систем внутреннего контроля и мониторинга. Военная дисциплина поддерживается внутренними системами контроля, а усиление мониторинга за поведением военнослужащих и раннее выявление признаков возможных правонарушений способствуют профилактике преступлений. Внедрение современных технологий, таких как видеонаблюдение и аналитические инструменты для предсказания правонарушений, также может помочь снизить уровень преступности.

Повышение уровня правосознания среди военнослужащих – важный фактор повышения эффективности законодательства. Военнослужащие должны понимать, что их действия имеют не только личные последствия, но и отражаются на всей системе обороны государства. Программы по воспитанию, патриотическим и правовым аспектам военной службы прививают чувство ответственности за свои действия.

Таким образом, развитие и совершенствование уголовного законодательства в сфере воинских правонарушений является неотъемлемой частью укрепления обороноспособности государства. Применение указанных мер поможет повысить эффективность правоприменительной практики, улучшить дисциплину и порядок в рядах вооруженных сил. Введение строгих наказаний, профилактических мер и развитие правового сознания среди военнослужащих способствуют созданию безопасных условий для службы и защищенности страны. «Строгое соблюдение и точное исполнение всеми военнослужащими Конституции, законов и воинских уставов Республики Казахстан является неперенным условием обеспечения постоянной боеготовности войск» [5].

Список использованной литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» [Электронный ресурс] URL <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения 23.10.2024)
2. Паршин С.А., Горбачев Ю.Е., Кожанов Ю.А. Кибервойны – реальная угроза национальной безопасности. – М.: Изд-во КРАСАНД, 2011 г.
3. Молдабаев С. С. Воинские преступления: Учеб. Пособие. - Алматы: Нур-пресс, 2007 г.— 152 с.
4. Пути совершенствования уголовной политики Республики Казахстан: коллективная монография. – Алматы, 2020. 238 с.
5. Борчашвили И.Ш., Баетов К.Ж. Әскери қылмыстар. – Алматы: «Жеті жарғы», 2006 г. – 158 б.

Жас көшбасшылар қоғамда

Токбергенова Мереке

*Түркістан облысы, Түркістан қаласы
Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы
қазақ тілі және әдебиеті пәні мұғалімі, тренер*

Қазақ халқында «Ұлды ұлша тәрбиелесең батыр болады, қызды ұлт тәрбиесімен тәрбиелесең ұлт анасы болады», -деген ұлағатты сөз бар. Бұл сөз жайдан жай айтылмаса керекті. Бабаларымыздың сонау ерте заманнан ұлт болашағының қамын ойлағаны, болашаққа арналған ұрпақ болжамы осы сөзден-ақ көрініп тұр. Осы орайда Болат Өтемұратов Қоры Қазақстанда қазақ мектептерінің оқушыларына арнап және Түркістан облысы мен Шымкент қаласының әкімдіктерімен бірлесе отырып «Жас лидер академиясы» көшбасшы факультатив бағдарламасын іске қосуда. Қазақ мектептерінің 5-11 сынып оқушылары арасында көшбасшылық қабілеттерді қолдап, дамыту және мектепте оқытпайтын, бірақ сұраныстағы дағдыларды үйрету үшін курстар ашып мұғалімдерді оқытты. «Жас лидер академиясы» көшбасшы факультатив бағдарламасының аталған облыста оқытылып жатқанына үш жыл болды. Бұл «Жас лидер академиясы» көшбасшы факультатив бағдарламасының мақсаты : құндылықтарға деген адалдыққа, өзін-өзі тануға, ұдайы алға ұмтылуға, оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын дамыту, аудитория алдында

сөйлеу, уақытты жоспарлау және басқару, өзін-өзі таныстыру және өзіне деген сенімділікті дамыту, жанжалды жағдайларды дұрыс шеше білу, эмоцияларын басқара білу, көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру.

«Жас лидер академиясы» көшбасшы факультатив бағдарламасымен оқуды бірінші болып қаймағы бұзылмаған Шымкент, Түркістан қалалары мен Түркістан облысының 5-11 сынып оқушыларынан бастады, бұл 15000-нан астам бала. Алдағы бес жыл ішінде бағдарламаға Жамбыл, Қызылорда, Атырау, Маңғыстау, Батыс Қазақстан, Ақтөбе және Алматы облыстары біртіндеп қосылады, ал бағдарламаның жалпы бюджеті 5 миллион АҚШ долларын құрайды.

- Белсенді азаматтық ұстанымы мен заманауи көзқарасы бар жас көшбасшылар - уақыт талабы. Сондықтан, ғаламдану жағдайында жас ұрпақтың бәсекелестік артықшылыққа ие болуы мақсатында қазіргі заманғы жасстардан мықты көшбасшыларды тәрбиелеу өте маңызды, - дегендей, арнайы жасалған әдістемелік құралдың құрылымында әр тренингінде оқушыларға қарым-қатынас, сын тұрғысынан ойлау негіздерін, көпшілік алдында сөйлеу және келіссөз жүргізу дағдыларын тиімді пайдалануды үйренеді. Тренингте қызықты тапсырмалар, логикалық ойлау, сергіту сәттері, квестер қамтылған. Тағы бір ерекшелігі тренингте оқушы сыни ойлай білуге дағдыланады. Барлық оқушының пікірі құнды екені ескеріледі. Топтық тапсырмалар, көшбасшылық, қарым - қатынас дағдылар, эмоция, командалық жұмыстар, жанжалдар, уақыт бөлімдері қамтылған. Факультативті сабақтар, ай сайынғы кездесулер, шеберлік сыныптар, танымал тұлғалардың қатысуымен көшбасшылық тренингтер және үздік оқушылар марапатталатын жыл сайынғы конференциялар ұйымдастырылған. Тренер ретінде байқағаным «Жас лидер академиясы» көшбасшы факультатив бағдарламасы бойынша жүгізілетін тренингке оқушылардың қызығуы басым екенін тренинг барысында бақыладым.

Жыл бойғы оқу мерзімінде тоқсанына бір күндік тренинг ұйымдастырылады. Бір күндік тренингтің мақсаты: қатысушылардың бірлескен шешім қабылдауын, түрлі өмірдегі кездейсоқ қиындықтарды бірлесіп шешуге, өз көзқарастарын бөлісуге, басқалардың пікірін қабылдай білуге қажеттілігін түсінеді. Бір күндік тренингтің құрылымына тоқтала кетсек: оқушылар сәлемдесіп, есімдер ойынымен бастайды. Сергіту жаттығуын орындайды. Бірлескен шешім тапсырмаларын орындайды. Тренингтен алған әсерлерімен бөліседі. Бұл тренингтен шығатын қорытынды жеке тұлға кез келген жағдайға дайын болып шешім таба білу, өзгермелі өмірдің ағысына қарсы тұра білу дағдысын бойына қалыптастырады.

Тағыда әр тоқсанда оқушылар үшін мини-конференция ұйымдастырылады. Мини – конференцияның мақсаты: оқушыларды жоба жаза білуге, айналадғы проблемалар туралы ажыратуға, таным, сезім, болжау, жоспарлау алдына мақсат қоя білуге оқушылар дағдылана бастайды. Мини-конференцияның құрылымы: оқушылар әлеуметтік саладағы, бизнестегі, мектептегі өздерін толғандыратын, өзгертсек деген тақырыптарды топтап жазады. Сол бойынша әр топ толғандыратын тақырыптарын қорғайды, нақты мақсаттар қояды. Сосын

оларды шешу жолын, жүзеге асыруын, қанша қаржы керек екенін жазады. Осы жобаны жасай отырып, оқушылардың бойында айналадағы, қоғамдағы шешімі бар мәселелерді сыни көзбен қарап тануға үйренеді. Сол сияқты өзінің өміріндегі түрлі жағдайлардағы мәселелерді шеше білуге дағдыланады. Көшбасшылық қасиеті әр тұлғада қалыптаса бастайды. Уақыт өте келе бұл қасиет жетіледі. Бірте-бірте жетіліп қоғамның белсенді азаматы болып қалыптасады.

Жазғы Алматы қаласына бір апта форум жоспарланған. Бұл форумға кез келген оқушы бармайды, Жыл бойғы «Жас лидер академиясы» көшбасшы бағдарламасы тренингі бойынша әр тоқсанда есеп – сауалнама, фото-есеп алынады. Сол есепте критерии бойынша жоғары балл жинаған оқушы жыл соңында форумға жолдама алады. Бұл форумның ерекшелігі оқушы мен тренердің форумға барып қайтуы, бір апталық шығыны толық «Жас лидер академиясы» қорының есебінен жұмсалады. Форум кезінде оқушылар үшін жоғары деңгейде қызықты іс-шаралар ұйымдастырылған. Тағы да жыл бойына өткізілген мини-конференциядағы оқушылардың жобасы шынайы, бүгінгі өмір сұранысына сай жоба қолжетімді болса, Болат Өтемұратов қоры миллиондаған ақша бөледі және марапаттайды. Еліміздің талантты көшбасшы тұлғаларымен кездесу ұйымдасырылып оқушыларға керемет шабыттар беріледі. Форумнан кейін әр оқушыны алған әсері өте күшті болады. Көздерінде еріксіз жанған отты көргенде, бойыңды шаттық сезімдер билейді. Алатаудың төріне орналасқан «Тау самалы» демалыс орны, табиғатының сұлулығы оқушылар үшін өмір бойғы естен кетпес қуаныштың әсерлері болып қалатыны сөзсіз және де әр облыстан келген оқушылармен танысу, әсерлер алмасу әр баланың өміріне шаттық нұрын құятыны айтпаса да түсінікті.

Қорытындылай келе, - *Балалар « Жас лидер академиясына » қосылу үшін жаңа оқу жылының басталуын асыға күтеміз. Бұл кешенді бағдарлама арқасында біз бірнеше жылдан кейін жастар арасында белсенді өмірлік ұстанымы бар, көздері ашық, өздерін көрсете білетін, дарынын тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемге жариялай алатын көшбасшылар тобын қалыптастырамыз,* - деді бір сөзінде Марат Айтмағамбетов, Болат Өтемұратов Қорының директоры.

Бар жақсымыз бала үшін деген қазақтың, «Балам дейтін жұртым болмаса- халқым дейтін ұрпағы қайдан болсын», - деп Ахмет Байтұрсынов атамыз айтқандай қазақ жастары үшін осындай игі бастама ұйымдастырылып, болашаққа жол салып жатқан «Жас лидер академиясы» көшбасшы бағдарламасының Болат Өтемұратов қорының құрылтайшыларына айтар алғысымыз шексіз. Бұл бағдарлама мектеп бағдарламасына нақты еніп, өмірі ұзақ болсын. Әрбір қазақ баласы үшін сенімді серігі болсын деп тілек айтар едім тренер ретінде...

**Тіл дамыту сабағында сюжеттік - рөлдік ойындарды қолдану арқылы коммуникативті
күзiреттiлiгiн дамыту**

Тәмнішева Л.Н.

***Бıргыз ауданы, «Айгөлек бөбекжай –бақшасы» МКҚК
басшы-ұйымдастырушы***

Мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқыту, дамыту процесінде ойынды қолдану баланың тілін дамытып, сөздік қорын байытып, ойын толық жеткізе біліп, өзіне сенімді тұлға болып қалыптасуына ықпал ететіні анық. Сондықтан балалардың тілін, сөздік қорын барлық іс – әрекеттерде ойын арқылы дамыту қажет. Баланы дамытуда ойынды, дидактикалық тапсырмаларды өздерін қатыстыра отырып жүргізгенде ғана жетістіктерге жетуге болады. Өйткені ол барлық нәрсені өзі көріп, қолымен ұстап, ол туралы толық мәлімет алғанды қалайды. Осы мақсатқа жетудің сара жолы ол түрлі ойындар екені бәрімізге белгілі.

Ойын кезінде адамдар арасындағы қарым - қатынасты толығынан бере білу баланы белгілі ережелерге бағынуға үйретеді. Ойын арқылы балалар үлкендердің қоғамдық өмірімен таныса отырып, адамдардың қоғамдық функциясы мен олардың арасындағы қарым - қатынас ережелерін түсінуге де араласады.

«Ойын балаларға өткенді тірілтіп, болашаққа көз жүгіртуге мүмкіндік береді. Ойында кішкентай адамның мінезі, оның өмірге деген көзқарасы мен армандары айқындалады. Өздері де соны байқамастан, балалар, ойнап жүріп күрделі өмірлік проблемаларды шешуге дайындалады».

Әрбір сабақты өткізуде мұғалімнің шығармашылығы, әдіс – тәсілдерді тиімді пайдалануы, оқу іс – әрекеттерін ұйымдастыруда ойындарды қолдануы балалардың қиялын шарықтатады. Білімді меңгеру үстінде баланың ойлау қабілеті ұшталады. Ойын арқылы балалардың коммуникативті дағдыларын жетілдіру әдісі мектепке дейінгі ұйымдарда тіл дамыту сабақтарында кеңінен қолданылады. Әр тәрбиеші ойынның нәтижесін дұрыс болуы үшін мынандай жағдайларды ескеруі қажет:

1. Әр ойынның тәрбиелік, білімділік, дамытушылық маңызын алдын-ала жете түсініп, оның балаларға қандай нәтиже беретіндігін анықтау;

2. Ойын жүргізетін орынның мүмкіндігі, ойын жабдықтарының эстетикалық талаптарға сай болуы, алдын – ала әзірлеу;

3. Топтағы балалардың жас, психологиялық ерекшеліктеріне, білім деңгейлеріне, сөздік қорына сәйкес келуі;

4. Ойын кезіндегі қозғалыс, техникалық қауіпсіздіктен қамтамасыз ету;

5. Ойынның ұйымдастырылған оқу іс – әрекетіндегі ойын элементтерінің балалардың ынтасын тартып, пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталуы [1].

Ұйымдастырылған оқу іс - әрекетінде тәрбиешінің диктаторлық рөлі жойылып, оқушылар серіктестікке, ынтымақтастыққа, бірігіп жұмыс істеуге деген қызығушылықтары артады. Адамның жас ерекшелігіне қарамай, яғни адам балалық шағынан бастап кәрілікке жеткенше ойын қажеттілігі жетелеп отырады. Ал жас баланың ой - өрісі ойын арқылы дамиды. Ойын барысында баланың адамгершілік қасиеттері, өмірге деген көзқарасы, қызығушылығы қалыптасады. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс не әрекет сияқты болғанымен, ол ұжымдық әрекет. Ойын арқылы баланың: қисынды ой-қабілеті дамиды; өздігінен жұмыс істеуге үйренеді; сөздік қоры байиды, тілі дамиды; зейіні қалыптасады; байқампаздығы артады; өзара сыйластыққа үйретеді; ойынның ережесін бұзбау, яғни, тәртіптілікке баулиды; бір-біріне деген бала сенімі артады; сабаққа қызығушылығы артады. Келешекте жаппай 12 жылдық білімге көшетіндіктен 12 жылдық білім беру бойынша мемлекеттік стандарт жобасын алып қарасақ та оқытудың ойын технологиясына үлкен мән берілген. «Пәндік, пәнаралық сипаттағы дидактикалық және сюжеттік, рөлдік ойындар білім алушыға өзін танытуға, жолдастарының пікірімен санасуға, көпшілік алдында сөйлеу қабілетін үйренуге, жан - жақты білімін көрсетуге мүмкіндік береді. Рөлдік, сюжеттік ойындардың көмегімен білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратын оқу міндеттерін шешуге болады [2].

Жас бала тез еліктегіш, үлгі тұтатын заттың бейнелі жағына көңіл аударғыш келеді. Тіл дамыту сабақтарын ойын арқылы өткізу адамгершілік мінез – құлықты қалыптастыруға ықпал етеді, сапалы түрде сәлемдесуге баулу, достыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеуге бейімдейді. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін қарым – қатынас жасау дағыдысын меңгеру үшін ойын тәсілін пайдаланған тиімді. Себебі, бала ойын арқылы айналадағы құбылысты танып, біледі.

Құзыреттілік дегеніміз - тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік күш-жігердің болуы. Ол, ең әуелі мектепке дейінгі оқыту үрдісінде қалыптасады. Құзіреттілік - баланың алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігі. Тіл дамыту сабақтарында коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру мен дамытудың маңызы зор. Балалар қарым – қатынас моделдерін, мәдениеттік стереотиптерді, мәдениет образдары мен символдарын білулері керек. Бұл балалардың қазақ тілінде емін - еркін сөйлесуін қамтамасыз ете алады.

«Коммуникативтік құзыреттілік» (латынның «competere» -қол жеткізу, сәйкес келу, сөзінен шыққан) – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Коммуникативтік құзыреттілік - екінші тілді үйренуші балаларға тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді тілдік және қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстыру. Коммуникативтік құзыреттілік жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі [3].

Өз іс - тәжірибеде балалардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру мен дамыту жолдарын қарастырамын. Балалардың құзыреттіліктерін дамытатындай рөлдік, сюжеттік ойындарға үлкен мән беремін. Ойын үстінде бала сұранысы мен тәрбиеші тапсырмасы өзара ұштасады. Осы мақсаттарға жету үшін өз жұмысымда қазіргі заманға сай сабақтарды өткіземін, өйткені заманауи сабақ – баланың қандай да бір құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған.

Тіл дамыту сабақтарында балалардың бойында коммуникативті құзіреттілікті қалыптастырып, дамыту үшін тақырыпқа байланысты диалог, қойылымдар әзірлеу, рөлдік

ойындар ойнау т.с.с. тапсырмаларды орындатуға болады. Рөлдік ойындар - интербелсенді әдістердің тиімді бір түрі. Рөлдік ойындар екіге бөлінеді:

1. Әрбір бала рөлде ойнайды.
2. Балалардың шағын топтары рөлде ойнайды.

Тіл дамыту, сауат ашу сабақтарында да рөлдік, сюжеттік ойындарды қолдануға болады. Рөлдік ойындар мектепке дейінгі балалар өмірінде елеулі орын алады. Бұл ойындар ұзақ та, қысқа да болуы мүмкін. Сюжетті - рөлді ойындар бейнелеу құралы рөл мен ойын әрекеті болып табылады. Өзінің сипаты жағынан бұлар көбінесе еліктеу, шындықты көрсету болып табылады. Мысалы, «Дүкен» ойынын ойнағанда балалар сатушы сатып алушының әрекеттеріне еліктейді. «Шаштараз», «Отбасы» ойындары арқылы айналадағы өмірді бақылауға, күнделікті өз өмірлерінен алған білімдерін ойын сюжетіне пайдалануға төселдендіруге болады. Педагог өтілген ойынға талдау жасап, оның балаларға тигізген тәрбиелік ықпалы бағалауға, өз тобындағы сюжетті - рөлдік ойындарының одан әрі басшылық ету тәсілдерін ойластыруға тиіс.

Қойылымдық ойындарда рөлдер, ойын әрекеттері қандай шығарманың, ертегінің т.б. сюжеті мен мазмұны шарттас болады. Ол сюжетті - рөлдік ойынға ұқсас. Барлық балалар ертегіні жақсы көреді, ертеке айтып берсең бар ынтасымен тындайды. Ертегі балалардың ой - қиялын, сөздік қорын дамытады.

Тіл дамыту сабақтарында кейбір тақырыптарға сай төмендегідей ойындарды ойнатуға болады: «Дүкен», «Шаштараз», «Аурухана», «Шоферлар», «Моряктар», «Жөндеу шеберханасы», «Ұй» және т.б. Бұл ойындар келесідей құралдармен міндетті түрде жабдықталуы тиіс:

- стационарлық және мобильдік ойын құралдары
- көпфункционалды қызметі бар заттар: шымылдықтар, модульдар;
- ойын атрибуттары;
- киім киінуге арналған атрибуттар және т.б.;

Кейбір орталықтар бір – біріне жақын орналасқандықтан балалардың еркін қимылдауына кедергі болуы мүмкін, бұл жағдайда кеңістікті бөлу үшін шымылдық қолдануға болады. Шымылдық тек қана топты бөліп қоймайды, оған көрнекі құралдарды іліп, жұмыс барысына пайдалануға болады. Басқа сабақ өтіп жатқан жағдайда перде ілінген гардиндерді де пайдалануға болады. Сабақ біткеннен кейін перде мен планшет алынып тасталады. Полка - этажерка да топ кеңістігін бөлуге қолданылады.

Балалар еркін кеңістікте белсенді және ширақ қимылдау үшін ойыншықтар мен құралдарды орынды жайғастырған жөн. Балабақшалар мекемелерінде ойнауға қажет жағдай туғызуда, балалардың мектепке дейінгі жас ерекшеліктеріне сәйкес ойнау үшін күн тәртібі уақытынан басқа да, құрал - жабдықпен жабдықталған жан - жақты ойын орталығына қажет орын бөліп беру керек [3].

Ұйымдастырылған оқу іс – әрекетінің үдерісінде рөлдік ойындарды қолдану арқылы көп нәрсеге қол жеткізуге болады:

- қысқа уақыт ішінде балалардың тындау, оқу, айту, лексика-грамматикалық дағдылары қалыптасады;
- өзін оқу қызметінің субъектісі ретінде сезінеді;
- оқу үдерісін ұйымдастырудағы жағымды психологиялық ахуалдың арқасында еркіндікті сезінеді.

Оқиғалы рөлді ойындарды сабақта пайдаланғаннан кейін оқушылар үшін сабақтың келесі тілдік біліктерін дамыту кезеңінде жұмыс жасау аса қиындық келтірмейді. Себебі оқушылардың тілдік ортадағы сөйлесу, тілдесу әрекеті үшін қажетті тілдік және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру рөлдік ойынды қолдану барысында тиімді жүзеге асырылды.

Оқу барысында қолданылған рөлдік ойындар келесідей үш маңызды фактормен анықталады:

- тиімділік

- жемістілік
- нәтижелік

Оқиғалы рөлді ойынды пайдаланудың тиімділігінің көрсеткіші:

- балалардың пәнге деген қызығушылықтарының өзгеруінде;
- рөлдік ойынның балаларға тек білім алуға ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік жағынан әсер етуі;

- тәрбиеші мен баланың арасындағы қарым - қатынастың нығая түсуі, балалардың үйреніп жатқан білім, білік, дағдыларына деген көзқарастарының одан әрі жақсаруы, сабақта жағымды ахуалдың орын алуы.

Ал рөлдік ойындарды қолданудың жемістілігі балалардың өтіп жатқан сабақтарға деген қанағаттық сезімінің күшеюінен байқалды.

Оқиғалы рөлді ойындарды қолданудың нәтижелілігінің көрсеткіші:

- балалардың сөйлеу дағдысының дамуымен;
- олардың оқу-танымдық мотивациясының жоғарылауымен байқалады.

Сюжетті - рөлді ойын қарым - қатынас жасау, сөйлесу саласын кеңейтуге, білім алушылар пікір айтуда мазмұнды жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамыту және машықтандыру жаттығуларындағы тіл материалдарын алдын - ала меңгеруді болжайды. Сабақта жиі қолданылатын рөлдік ойындардың түрін төмендегі кестеден көрінеді.

Кесте -1. Оқиғалы рөлді ойын түрлері

Сюжетті - рөлді ойынның түрлері	Сюжетті - рөлді ойынның қасиеттері
1. Бақыланатын	Балалар қажетті сөздерді алады
2. Белгіленген деңгейде бақыланатын	Балалар сюжеттің жалпы сипатын және өз рөлдерінің сипатын алады
3. Еркін	Балалар қарым-қатынас жағдайын алады
4. Эпизодтық	Жекелеген эпизод ойналады
5. Ұзақ	Ұзақ уақыт кезеңінде эпизодтар сериясы ойналады (мысалы, топ өмірінен)

Бақыланатын рөлдік ойын әлдеқайда қарапайым түрі болып табылады және диалог немесе мәтін негізінде құрылуы мүмкін. Бірінші жағдайда балалар базалық диалогпен танысады және оны өңдейді.

Белгіленген деңгейде бақыланатын рөлдік ойын әлдеқайда күрделі болып табылады, онда қатысушылар сюжеттің жалпы сипатын және өз рөлдерінің сипаттамасын алады. Мәселе мынаған негізделеді: рөлдік мінез-құлық ерекшеліктері тек орындаушыға ғана белгілі болады. Қалған қатысушылар олардың әріптесі қандай мінез-құлық көрсететіндігін табу маңызды және өзінің жауабы туралы тиісті шешім қабылдауы тиіс.

Еркін рөлдік ойынды жүргізген кезде балалардың өздері қандай лексиканы пайдаланғаны дұрыс, әрекет қалай дамуы тиіс екендігін шешуі тиіс, тәрбиеші рөлдік ойынның тақырыбын ғана атайды, ал содан кейін балалардан осы тақырыптың әртүрлі аспектілерін қозғайтын әртүрлі жағдайларды құрастыруды сұрайды [3].

Құрылыс ойыны – балалар әрекетінің бір түрі. Оның негізгі мазмұны қоршаған өмірді алуан түрлі құбылыстарды және соларға байланысты іс-әрекеттерді бейнелеу болып табылады. Құрылыс ойыны бір жағынан сюжетті рөлді ойынға ұқсас келеді. Және соның бір түрі деп қаралады. Олардың қайнар көзі біреу- қоршаған өмір. Балалар ойын үстінде көпірлер, стадиондар, театрлар цирктер т.б. ірі құрылыстар салады. Құрылыс ойындарында олар қоршаған заттардың, құрылыстардың көшірмесін жасап, құр бейнелеп қана қоймайды, сонымен бірге өздерінің шығармашылық ойын, жобалық міндеттерінің өзіндік шешімін

енгізеді. Оқиғалы рөлді ойындарға қойылатын негізгі талаптар. Қазіргі кездегі мектепалды даярлық тобындағы сабақтарда қарым-қатынастың нақты жағдайын модельдеу үшін рөлдік ойындарды пайдаланудың өзіне тиісті талаптары бар. Олар:

1. Ойын оқу мотивациясына ынталандыруы, балалардың тапсырманы жақсы орындауға қызығушылығы мен ұмтылысын тудыруы тиіс, оны қарым-қатынастың нақты жағдайына тең жағдай негізінде жүргізу қажет.

2. Оқиғалы рөлді ойынды мазмұны тұрғысынан да, нысаны жағынан да жақсы дайындау, дәл ұйымдастыру қажет. Білім алушылардың белгілі бір рөлді жақсы орындау қажеттілігіне көздері жетуі қажет. Тек сонда ғана олардың сөздері табиғи және шынайы болады.

3. Оқиғалы рөлді ойынды бүкіл топ қабылдауы тиіс.

4. Ол міндетті түрде жағымды шығармашылық ортада жүргізіледі, балаларда қанағаттану, қуаныш сезімін тудырады. Рөлдік ойында білім алушылар өздерін неғұрлым еркін сезінсе, олар соғұрлым қарым-қатынасқа қызығушылық білдіретін болады. Уақыт өте келе онда өз күштеріне деген сенімділік сезімі, яғни әртүрлі рөлдерді ойнай аламын деген сенім пайда болады.

5. Ойын білім алушылар белсенді сөздік қарым - қатынасқа мүмкіндігінше көп тиімділікпен өңделетін сөздік материалды пайдалана алуы үшін ұйымдастырыла алады.

6. Тәрбиеші міндетті түрде рөлдік ойынға, оның тиімділігіне сенеді. Тек осындай жағдайларда ол жақсы нәтижелерге қол жеткізуі мүмкін.

7. Тәрбиешінің тәрбиеленушілермен байланыс орната білуі үлкен мәнділікке ие.

Оқиғалы рөлді ойынды дайындау, жүргізу және талқылауды басқарудағы және оқу-байланыс орнату жағдайларын құрудағы негізгі қызметті тәрбиеші де, бала да жүзеге асыруы мүмкін. Сонымен, оқу-сөйлеу жағдайлары рөлдік ойындардың құрылымдық негізі болып табылады. Қарым-қатынасты үлгі ете отырып, оқу - сөйлеу жағдайлары рөлдік ойын құрамындағы маңызды компонент ретінде балаларды ұсынылған жағдайларға қояды. Сондықтан балаларымыз жаңа заман талабына сай білімді, жан-жақты, өз тілінде өзіндік ой - толғамын жеткізе алатын, кез келген адаммен тілдік қарым- қатынасқа түсе алатын, коммуникабельді, мәдениетті, өмірге икемделген тұлға болуы үшін оның бойында коммуникативтік құзыреттілікті дамыту педагогтердің қолында [4].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Әлметова Ә., «Сөйлеу әрекеттері түрлеріне оқыту»
2. Шайхина. Ж., «Ойын арқылы бала тілін дамыту»
3. Құлжанова Н., «Ойын мақсатын талдау және ойын мәні»
4. Момбекова Р «Ойын түрлері»

Значение биометрических данных в современном цифровом мире: двусторонняя медаль прогресса

***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
7М04202-Құқықтану ББ бағдарламасының магистранты
Майлыбаев Ильяс Амангельдиевич***

Современный цифровой мир, характеризующийся стремительным развитием технологий и повсеместным проникновением интернета, предъявляет всё более высокие требования к безопасности и эффективности систем идентификации личности. В этом контексте биометрические данные – уникальные физиологические и поведенческие характеристики человека – становятся всё более значимым инструментом, перекраивающим ландшафт безопасности и доступа к информации. Стандартная классификация биометрических данных представляет собой деление на статические (отпечаток пальца, форма кисти, рисунок вен, форма лица, радужная оболочка/сетчатка глаза, ДНК и др.) и динамические (почерк, походка, голос, движение губ и др.) [1, с. 163]. Отпечатков пальцев до распознавания лиц, биометрия предлагает решения, кажущиеся одновременно и прорывными, и потенциально опасными. При сканировании лица система анализирует такие параметры, как расстояние между глазами, форма и длина губ, особенности носа, разрез глаз и положение бровей. Если у человека имеются уникальные черты, например, родинки или шрамы, алгоритм учитывает их при обработке изображения. Упрощенный вариант подобной технологии применяется в смартфонах: он сравнивает сохраненное изображение с лицом пользователя, находящимся перед камерой [2]. Данная работа исследует значение биометрических данных в современном цифровом мире, рассматривая их как “двустороннюю медаль прогресса” – с одной стороны, оценивая преимущества в повышении безопасности и удобства, с другой – анализируя риски, связанные с конфиденциальностью и потенциальным злоупотреблением. Мы рассмотрим, как биометрия трансформирует различные аспекты нашей жизни, и обсудим ключевые этические и правовые вопросы, которые необходимо учитывать для ответственного и этичного использования этой мощной технологии.

Биометрическая идентификация предлагает несколько важных преимуществ по сравнению с традиционными методами аутентификации. Во-первых, она обеспечивает существенно более высокий уровень безопасности, так как биометрические данные, такие как отпечатки пальцев или распознавание лица, практически невозможно подделать или украсть. Это критически важно в банковской сфере, доступе к конфиденциальной информации и системах контроля доступа. Биометрические технологии играют ключевую роль в системах паспортного и визового контроля. Используя такие данные, как отпечатки пальцев, фотографии и другие уникальные биометрические характеристики, государства способны оперативно и точно устанавливать личность граждан и иностранных посетителей. Это помогает укреплять национальную безопасность и защищать права граждан [3]. Во-вторых, биометрическая аутентификация часто более удобна и эффективна: разблокировка смартфона по отпечатку пальца или распознаванию лица значительно упрощает и ускоряет процесс доступа к устройству. Поскольку биометрия может обеспечить разумный уровень уверенности в подлинности человека, она способна значительно повысить уровень безопасности. Компьютеры и устройства могут автоматически разблокироваться при обнаружении отпечатков пальцев авторизованного пользователя [3]. В-третьих, биометрия повышает точность и персонализацию различных услуг. В здравоохранении она предотвращает ошибки в идентификации пациентов, в транспортной сфере – упрощает проход контроля и покупку билетов, а в системах социального обеспечения – минимизирует мошенничество. Более того, биометрические системы могут быть интегрированы в различные устройства и платформы, создавая единую и удобную систему аутентификации

для пользователя. В целом, биометрическая идентификация предлагает комплексное решение для повышения безопасности, удобства и эффективности в различных сферах, принося значительные выгоды как отдельным пользователям, так и организациям.

В целом, биометрическая идентификация предлагает комплексное решение для повышения безопасности, удобства и эффективности в различных сферах, принося значительные выгоды как отдельным пользователям, так и организациям. Однако, необходимо отметить, что эти преимущества достигаются при условии надлежащего учета и управления рисками, связанными с конфиденциальностью данных и потенциальными ошибками систем. Дальнейшее развитие технологий и совершенствование законодательной базы необходимо для того, чтобы максимизировать положительные стороны биометрической идентификации и минимизировать потенциальный негативный влияние на права и свободы человека. Важной задачей является разработка прозрачных и этичных методов сбора, хранения и использования биометрических данных, гарантирующих их защиту от несанкционированного доступа и злоупотребления. Только при таком подходе биометрия сможет в полной мере реализовать свой потенциал и стать надежным и безопасным инструментом в современном цифровом мире.

Использование биометрических данных, несмотря на очевидные преимущества, сопряжено с рядом серьезных рисков и вызовов. Развитие цифровизации привело к широкому использованию таких уникальных персональных данных, как биометрические. Сегодня биометрика становится неким ключом к многочисленным благам цифровизации. А как известно, то, что пользуется спросом, зачастую становится объектом мошеннических действий. Исследуя опыт обработки персональных данных, мы можем сделать вывод, что в свое время и биометрические персональные данные могут быть вовлечены в процесс коммерциализации, что по своей сути недопустимо, так как это приведет к утрате их уникальности [4]. Главным риском является угроза нарушения конфиденциальности. Хранение и обработка биометрической информации требуют высочайшего уровня безопасности, так как утечка данных может привести к катастрофическим последствиям, включая кражу личности, финансовые потери и даже физическую опасность. Взлом баз данных с биометрическими данными может иметь необратимые последствия, так как в отличие от паролей, биометрические данные невозможно изменить. Кроме того, биометрические системы не всегда безупречны: погрешности в работе датчиков, изменения во внешности человека (возраст, травмы) могут приводить к ошибкам идентификации, что особенно критично в системах безопасности, где такие ошибки могут иметь серьезные последствия. Существуют и этические и правовые вопросы, связанные с использованием биометрии. Необходимо обеспечить соблюдение прав человека на неприкосновенность частной жизни, получение информированного согласия на обработку биометрических данных и предотвращение их использования для слежки и контроля. Отсутствие четкого законодательного регулирования в этой сфере создает дополнительную опасность злоупотреблений. Более того, неточности в работе некоторых биометрических систем могут привести к дискриминации определенных групп населения, например, людей с особенностями внешности или инвалидностью. Наконец, использование биометрии порождает вопросы долгосрочного хранения и управления биометрическими данными, а также возможности их использования в будущем, которые сейчас трудно предсказать. Все эти риски и вызовы требуют разработки строгих законодательных рамок, внедрения надежных технологий защиты данных и прозрачного контроля за использованием биометрической информации.

Все эти риски и вызовы требуют разработки строгих законодательных рамок, внедрения надежных технологий защиты данных и прозрачного контроля за использованием биометрической информации. Необходимо создать международные стандарты безопасности и защиты биометрических данных, обеспечивающие их конфиденциальность и недопущение их использования в незаконных целях. Ключевую роль играет прозрачность процессов сбора, хранения и обработки данных, чтобы обеспечить гражданам возможность контроля и защиты

своей информации. Развитие и внедрение технологий шифрования и анонимизации биометрических данных являются необходимым условием для смягчения рисков их несанкционированного использования. Помимо технических решений, важно проводить широкие общественные дискуссии и просветительские кампании, чтобы повысить осведомленность граждан о преимуществах и рисках, связанных с биометрией, и способствовать формированию информированного согласия на обработку биометрических данных. Только комплексный подход, объединяющий технические, правовые и социальные аспекты, позволит реализовать потенциал биометрических технологий, минимизируя при этом потенциальные риски и обеспечивая защиту прав и свобод человека. Будущее биометрии зависит от нашей способности найти баланс между инновациями и ответственностью.

В заключение, следует подчеркнуть, что биометрические технологии несут в себе огромный потенциал для улучшения различных аспектов нашей жизни, повышая безопасность и удобство во многих сферах. Однако, реализация этого потенциала невозможна без комплексного и взвешенного подхода, учитывающего все выявленные риски и вызовы. Обработка и хранение биометрических данных представляют собой сложный процесс, который осложняется такими факторами, как необходимость обеспечения безопасности персональной информации, высокие требования к вычислительным мощностям, а также потребность в масштабных системах для хранения большого объема биометрических данных. Поэтому перспективным направлением является разработка информационной системы по хранению и обработке персональных данных, которая бы соответствовала всем требованиям безопасности, имела высокие вычислительные мощности и крупное хранилище, которое бы вмещало в себя большое количество биометрических данных [5]. Строгое законодательное регулирование, внедрение надежных систем защиты данных и прозрачность процессов обработки биометрической информации являются неотъемлемыми условиями для безопасного и этичного использования биометрии. Только при соблюдении высочайших стандартов безопасности и защиты прав человека биометрические технологии смогут в полной мере реализовать свой потенциал и стать надежным инструментом в современном цифровом мире. Необходимо продолжать дискуссии и исследования в этой области, стремясь найти оптимальный баланс между инновациями и ответственностью, чтобы обеспечить безопасное и этичное будущее для биометрических технологий.

Список использованной литературы:

1. Тульских В. Д. Использование биометрических технологий в экспертно-криминалистической деятельности // Армия и общество. 2013. №1. С. 161-164.
2. Азамжон Алиев, Мухтасар Заирджон Кизи Мусаева СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ БИОМЕТРИЧЕСКИХ ДАННЫХ // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemy-zaschity-biometricheskih-dannyh> (дата обращения: 06.12.2024).
3. Карцан Игорь Николаевич Биометрические данные: новые возможности и риски // Современные инновации, системы и технологии. 2023. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biometricheskie-dannye-novye-vozmozhnosti-i-riski> (дата обращения: 06.12.2024).
4. А В. Карпушина К ПОНЯТИЮ БИОМЕТРИЧЕСКИХ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ // Вестник БелЮИ МВД России. 2023. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-ponyatiyu-biometricheskih-personalnyh-dannyh> (дата обращения: 06.12.2024).

Әйелдерге қатысты зорлық зомбылықтың алдын алудағы іс қимыл саласындағы ұлттық заңнама

***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
БВ04201-Құқықтану ББ бағдарламасының студенттері
Полатбай Айгерім Шайхысламқызы
Аймбетова Анаржан Серікқызы
Әлібек Еркеназ Әлібекқызы***

Соңғы онжылдықтарда, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың криминологиялық сипаттамалары түсіндіруді қажет ететін елеулі өзгерістерді тіркеді. Әлі күнге дейін отбасындағы зорлық-зомбылық жасырын болып табылады және оны азайту тенденциялары байқалмайды. Жақын адамдар арасындағы қақтығысқа негізделген мәселенің ерекшелігі мұндай зорлық-зомбылықтың алдын алудың арнайы жүйесін құру мәселесіне ерекше назар аударуды қажет етеді.

ҚР Конституциясына сәйкес ешкімге зорлық-зомбылық көрсетілмеуі тиіс (17-бап) [1]. Отбасы-тұрмыстық зорлық зомбылықтың профилактикасы және оған қарсы іс-қимыл мәселелері 2009 жылы қабылданған және мемлекеттік және өзге де органдар, Қазақстан азаматтарының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайтын «Тұрмыстық зорлық зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР арнайы Заңында көрсетілген [2].

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев әйелдерге және балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық деңгейін төмендетудің маңыздылығын бірнеше рет атап өтті. Мәселен, 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында ол: «...қоғамдағы зорлық-зомбылық деңгейін төмендету үшін жүйелі шаралар қабылдау қажет. Бүгінгі таңда азаматтар мен қоғам белсенділерінің әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдату қажеттілігі туралы өтініштері жиілеп кетті» деп айтты [3]. Көріп тұрғанымыздай, тұрмыстық зорлық зомбылық мемлекетте тез шешуді талап ететін мәселеге айналды. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасы ТМД мемлекеттері ішінде бірінші болып (2009 жылы) «Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң қабылдады, онда тұрмыстық зорлық зомбылыққа алғаш рет нақты анықтама берілді және ол үшін заңды жауапкершілікті бекіту қарастырылды.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңының 2009 жылғы редакциясында алғаш рет «тұрмыстық зорлық зомбылық» ұғымы бір адамның отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы басқа адамға (басқаларға) қатысты қасақана физикалық және психикалық азап шегу қаупін тудыратын құқыққа қарсы әрекеті (әрекеті немесе әрекетсіздігі) ретінде берілген. Тұрмыстық зорлық-зомбылық бұл мәжбүрлеу мен қорлау және бопсалауға байланысты заңсыз әрекеттер. Тұрмыстық немесе отбасылық зорлық-зомбылық деп бір отбасы мүшесінің екіншісіне (екіншісіне) қатысты белгілі бір мінез-құлық жүйесі түсініледі, ол билікті, бақылауды және қорқынышты сақтауға бағытталған. Тұрмыстық зорлық-зомбылық-бұл жақын адамдар арасындағы қарым-қатынастың бір түрі, біреуі екіншісіне қысым жасайды немесе оған қандай да бір зиян келтіреді. Тағы бір анықтамасы: тұрмыстық зорлық-зомбылық отбасы мүшелеріне қатысты жүйелі агрессивті және дұшпандық әрекеттерді білдіреді, нәтижесінде зорлық-зомбылық объектісіне зиян, жарақат, қорлау немесе кейде өлім әкелуі мүмкін.

Зорлық-зомбылықтың мақсаты, әдетте, белгілі бір құқықтар мен артықшылықтарға ие болу, сондай-ақ қорлау, қорқыту, бопсалау және т. б. арқылы адамға үстемдік ету және бақылау. Тұрмыстық зорлықты келесідей бөлуге болады:

1. Күйеуі жағынан әйеліне қатысты; әйелі жағынан күйеуіне қатысты;
2. Ата-аналардың біреуі немесе екеуі де балаларға қатысты;

3. Кіші балаларға қатысты үлкен балалар тарапынан;
4. Ересек балалар мен немерелер тарапынан ата-аналарына немесе қарт туыстарына қатысты;

5. Кейбір отбасы мүшелері тарапынан басқаларға қатысты [2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түрлері мынадай: физикалық, психологиялық, жыныстық және (немесе) экономикалық болып табылады. Күш көрсету зорлық-зомбылығы – дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру. Психологиялық зорлық-зомбылық адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту. Сексуалдық зорлық-зомбылық адамның жыныстың тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекетті, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттерді білдіреді. Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру. Сексуалдық зорлық-зомбылық қасақана заңсыз әрекет екенін тағы бір рет атап өтеміз. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың басқа түрлерін тұжырымдауда заңсыз сипаттағы ескерту жоқ. «Зорлық зомбылықты» анықтаудағы бұл белгі оны адамға физикалық әсерді заңды қолданудан ажыратады, мысалы, қажетті қорғаныс кезінде және т. б. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңының 4-бабы бойынша экономикалық зорлық-зомбылық бұл адамды заңда көзделген құқығы бар тұрғын үйден, тамақтан, киімнен, мүлкінен, қаражаттан қасақана айыру [2]. Алайда зорлық-зомбылықты адамның қажетті заттардан, оның ішінде тамақ, киім, мүлік қана емес, сонымен қатар дәрі-дәрмектер мен медициналық өнімдерден айыру деп атауға болады деп санаймыз. «Экономикалық зорлық-зомбылық» терминінің анықтамасын нақтылау тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанынан айырылуы мүмкін заттардың тізімін ұлғайту үшін емес, оған қатысы жоқ жағдайлардың экономикалық зорлық-зомбылыққа ұшырау мүмкіндігін болдырмау үшін қажет. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңына сәйкес тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы шараларын қолдану кезінде туындайтын қатынастарды реттеу осы Заңның үшінші тарауында белгіленген ерекшеліктерді ескере отырып, «Құқық бұзушылықтардың профилактикасы туралы» ҚР заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады. Осылайша, үшінші тарау «Құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңын қайталамауға, тек қана отбасы тұрмыстық қатынастар саласына қолданылатын нақты ықпал ету шараларын белгілеуге тиіс. Сонымен қатар «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңының 17-бабының 2-тармағын талдау тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке профилактикасының он шарасының жетеуі «Құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңының құқық бұзушылықтардың жеке профилактикасы шараларын қайталайтынын көрсетеді. Алдағы уақытта «Тұрмыстық зорлық зомбылықтың профилактикасы туралы», «Құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың профилактикасы және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР заңдарына егжей-тегжейлі талдау жүргізу қажет, құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы бірыңғай заң қабылдау туралы мәселені шешу қажет. Бұл жалпы талаптарды белгілеуге және барлық мемлекеттік органдар мен ұйымдардың және профилактиканың басқа да субъектілерінің жұмысын үйлестіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, киберсталкингке қатысты заң нормасын қабылдау қажеттілігі туындады. Киберсталкинг-бұл адамды, адамдар тобын немесе ұйымды қудалау немесе қудалау үшін Интернетті пайдалану. оған жалған айыптау, өсек және жала жабылуы мүмкін. Киберсталкингке жеке тұлғаны ұрлау, қорқыту, вандализм, жыныстық қатынастан бопсалау немесе қорқыту немесе қудалау үшін пайдаланылуы мүмкін ақпарат жинау жатады. Киберсталкерлер бейтаныс адам да, жәбірленушіге таныс адам да болуы мүмкін. Ол интернетте бейтаныс адамдарды жасырын түрде тарта алады.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» ҚР Заңындағы жеке блокта тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы субъектілерінің құзыреті көзделеді. Мемлекеттік органдардың құзыреттері мен ведомствоаралық өзара іс-қимылды талдау толығырақ осы баяндаманың 6-бөлімінде баяндалған. Бүгінгі таңда отбасы-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық ӘҚБтК-де және ҚК-де көзделген.

Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға келетін болсақ, ол тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы құқық бұзушылықтарды бөлек бөлмейді, ерекше жауапкершілік белгілемейді. Осыған байланысты тұрмыстық зорлық-зомбылық нысанына қарай осыған жататын қылмыстық құқық бұзушылықтарды өз бетінше жіктеуге тура келеді. Физикалық зорлық-зомбылыққа мыналар жатады: адам өлтіру (99-бап); денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (106-бап); денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтіру (107-бап); психологиялық зорлық-зомбылыққа: өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу (105-бап); азаптау (110-бап); қауіп (115-бап); жыныстық зорлық-зомбылыққа: зорлау (120-бап); жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері (121-бап); он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе жыныстық сипаттағы өзге де әрекеттер (122-бап); жыныстық қатынасқа, еркектікке, лесбияндыққа немесе жыныстық сипаттағы өзге де әрекеттерге мәжбүрлеу (123-бап); кәмелетке толмағандарды бүлдіру (124-бап) [4]. Бұл ретте, әдетте, тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы құқық бұзушылықтар кешенді көрініспен, оның ішінде физикалық, психологиялық, жыныстық және экономикалық көріністермен сипатталады. 2023 жылдың шілдесінен бастап ПМ бастамасымен бірқатар басқа өзгерістер болды: 1) арыз иесінен тұрмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеудің анықтау сипатына көшу жүзеге асырылды; 2) тараптарды қайта татуластыру мүмкіндігі алынып тасталса, енді татуласуға тек бір рет – сотта болады; 3) тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылық күшейтілді (қамаққа алу мерзімдерінде «дейін» деген сөз алынып тасталды). ПМ жүргізіп жатқан реформалаулардың нәтижелері 2023 жылы кейбір құқық бұзушылықтар құрамының 2022 жылмен салыстырғанда төмендегенін көрсетеді. Отбасы-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл тетігін одан әрі жетілдіру мақсатында мемлекеттік органдардың ведомствоаралық өзара іс-қимылын дамыту, отбасы мәселелері бойынша бірыңғай мемлекеттік орган құру мүмкіндігін пысықтау, заңнаманы жүйелеу және оңтайландыру талап етіледі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз
2. Тұрмыстық зорлық – зомбылық профилактикасы туралы. ҚР заңы 04.12.2009 жыл
3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты (akorda.kz)
4. ҚР қылмыстық кодексі. 2014 жыл 3 шілде

**Құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлық, себептері және онымен
күресу жолдары**

**Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
7M04202-Құқықтану ББ бағдарламасының магистранты
Сексенбаев Кайрат Маратович**

Жалпы, сыбайлас жемқорлық ежелден келе жатқан қоғам арасындағы індет болып таралған. Адамзат жер бетінде пайда болуымен оның даму эволюциясында адамның мінез-құлқының қалыптасуы кезеңінде жемқорлық іс-әрекетінің бірге өршуі белең ала бастады.

Ежелгі заманда адамзаттың дамуымен олардың қоғам болып қалыптаса бастағаны, кейін топтық кезеңге өте отырып, рулық, таптық, тайпалық және мемлекет болып қалыптасу сатысында жемқорлықтың пайда болуы ерекше мәнге ие бола бастады.

Жемқорлық (*коррупция, латын тілінен аударғанда corruptio – «сатып алу» мағынасымен түсіндіреді*) мемлекеттің басқаруындағы құрылымдарда лауазымды қызметкерлердің өздеріне тапсырылған қызметтік міндеттерін жеке бастарына пайдаланған құқық бұзушылық әрекеттері.

Мемлекеттік билік тармағында, орынға, таққа таласу немесе белгілі бір адамды сатып алу мақсатында даму жолындағы тараптардың көздегендерге жетуі үшін жемқорлық іс-әрекеттерге барып отырды.

Кейін, биліктің сатысындағы дұрыс дамуына кедергі келтіретін және қоғамның дамуына теріс әсер ететін бірден-бір фактор ретінде көріне бастады.

Билік басындағы мемлекет басшылары осы фактілердің қоғам мен мемлекет арасындағы тепе-теңдіктің қалыптасуына теріс әсер ететіндігін көре отырып, мемлекеттік биліктегі және мемлекетке қызмет ететін жұмысшылар арасындағы сыбайлас жемқорлықтың қалыптасқандығына көз жеткізді. Әрі қарай олармен күрес жүргізу жолдарын, себептері мен салдарын анықтай бастады.

Жемқорлықтың қоғамдық ортада белең алуы талай мемлекеттің құлдырауына немесе олардың басқа бір мемлекеттердің алдында әлсіреуін әкеліп соқты. Осы індеттің таралуы қазіргі кезде біздің заманымызға дейін жетіп, сан-алуан түрлі болып өзгере бастады.

Осы тақырыптың шеңберінде мемлекеттік құқық қорғау органдарының ішінде сыбайлас жемқорлықтың өршімей отырғандығы айқындала бастады. Негізі, қабылданған құқықтық нормаларға қарамай, жемқорлықтың белең алуы әрқилы сипатталып келеді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері сыбайлас жемқорлықпен күрес саясатын қалыптастыра отырып, бірнеше органдарды жұмылдыра бастады. Оның ішінде ТМД арасынан алғашқылардың бірі болып 1998 жылы 2-шілдеде «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» және 2015 жылы 18-қарашада «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңын қабылдауды қоғам алдында едеуір серпініс беріп, мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саясатының бағытын оң бағалады. Алайда, бұл нәтижелер көңіл көншітпей отыр. Себебі, құқық қорғау органдары арасында сыбайлас жемқорлық әліде болса тоқтамай тұр.

Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттік қызметте жұмыс жасайтын тұлғалардың немесе соларға теңестірілген уәкілетті адамдардың өзіне жүктелген міндеттерді жеке өзі және үшінші тұлғалар арқылы заңсыз түрде пайда табу мен қатар, пара алу-пара берумен түсіндіріледі.

Ең алдымен жемқорлықтың пайда болуына әкелетін себептерді анықтаған жөн болар. Негізінен құқық қорғау органдарына дейінгі процесте, оның ішінде қоғамның түрлі салаларындағы жемқорлықты тудыратын әдеттер мен іс-әрекеттердің бары жоққа шығарылмайды. Әу баста бала дүниеге келгеннен кейін, оның ата-анасы балабақшаға орналастырады. Осыдан бастап жемқорлықтың бірінші сатысы, яғни бірінші қадамдары пайда болады бастады. Оның ішінде мысал ретінде айта кететін болсақ, балабақшаларда

орынның жеткізбеуіне байланысты жемқорлыққа тәуекел әрекеттер пайда бола бастайды. Немесе мектепке бас орын болмаған соң, оны жемқорлық әрекеттерге бару арқылы қалайда мектепке кіргізу мақсаты тұрады. Бұны көріп өскен бала үйінде, отбасында отырған кезінде ақша жайында болған әңгімелерді есту арқылы өзінің тұла бойында жемқорлықтың алғышарттары қалыптасады. Тәрбиелік мәні жағынан әкесі баласын көтермелеу мақсатында кез-келген нәрсені сатып алуға болатындығы жайында баласының бойында осы теріс ойларды сіңіре бастады.

Кейін бала өскеннен кейін, оны әскерден қалдыру бойынша, болмаса оқуға түсу кезінде үлгерімін жақсарту үшін, сондай-ақ жүргізуші куәлігін алу үшін белгілі бір соммада ақша беру керектігі жөнінде әрекет еткеннен кейін, аталған баланың бойында жемқорлықтың алғашқы белгілері баланың санасына еніп кетеді.

Әрі қарай бала жоғарғы оқу орнын бітірген соң, тұрақты жұмысқа тұру, оның ішінде мемлекеттік органдарға, құқық қорғау саласына жұмысқа кіру алдында жоғарыда аталған уланған санасымен қызметке орналасу арқылы сыбайластық жемқорлыққа әрекет етеді немесе әрекетсіздікке барады.

Қоғам бола отырып, осы мәселелерді дереу арада шешу керектігі, оның ішінде мемлекет сонау кішкентай кезінен баланың өсіп жетілуі үшін барлық жағдайды жасау керектігі көрінеді. Егерде көзге көрінбейтін бұл жәйттерге мән берілмейтін болса, онда сыбайлас жемқорлықтың одан әрі дами беретіндігі сөзсіз.

Одан кейінгі мәселе, құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саясатының дұрыс бағытта орындалуы. Яғни заңдарда, нормативті құқықтық актілерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат – жемқорлықтың пайда болуының алдын алу, қоғам мен мемлекет арасындағы бір-біріне сенімділікті арттыруға бағытталған шаралардың жиынтығы (*құқықтық, әкімшілік және ұйымдастырушылық*).

Жалпы құқық қорғау органдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты одан әрі жетілдіру керек. Оның ішінде жемқорлық тәуекелділігін азайтып, қоғамның мемлекеттік органдарға сенімін арттыру қажет. Бұл дегеніміз, жемқорлыққа қарсы саясатты одан әрі әртараптандыру қажет. Бұның мысалы ретінде көптеген факторлар әсер етеді. Ең алдымен құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің жалақы, яғни еңбекақылары. Қазақстан елі нарықтық экономикаға бағытталған болса, онда шетелмен тығыз байланыста отырып, барлық тауарлардың импортталуы мен экспортталуы және шетелдік инвестицияның елге тартылуы шетел валютасымен, яки доллармен тартылатындығы мәлім. Осыған байланысты Қазақстанның экономикасының өсу қарқыны ресми түрде 5-6 пайыз, инфляция 6-7 пайызды құрайтын болса, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жыл сайынғы алатын жалақы мөлшері бірте-бірте төмендейтін бола бастады. Тағыда басқа мәселелер, соның ішінде азық-түліктің қымбаттауы олардың еңбекақыларының жан басына шаққандағы көлемі едәуір азайып кететіндігі көрінуде.

Шетелдік құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің жалақылары жоғары болуына байланысты олардың сыбайлас жемқорлыққа тәуекелдігінің азаятындығын білдіреді. Дамыған мемлекеттерде мүлдем жемқорлық мүлдем жоқ деп айтуға болмайды. Алайда, олардағы Сот жүйесі мен құқық қорғау органдары қызметкерлерінің еңбек табысы жоғары. Сонымен қатар, олардың медициналық сақтандыру мемлекет атынан жүретіндігін, яғни әлеуметтік пакеттің толық қамтамасыз етілетіндігі, құқық қорғау органдарының қоғам алдында беделін одан әрі көтеретіндігі мәлім. Мысалға айтып кететін мемлекеттер қатарына Сингапур, Грузия АҚШ және т.б.

Адам мемлекеттік қызметке тұрғаннан бастап өзінің жеке мүддесін қорғап түрлі заңсыз іс-әрекеттерге немесе әрекетсіздіктерге барады. Кейбір мемлекеттік органдарға қызметке тұрудың өзі қаражатпен шешілетіндігі ел арасында жарияламаса да белгілі нәрсе. Қоғам мемлекеттік қызметке тұратын адамдардың барлығы қаражат, туыстық немесе тамыр-таныс арқылы орналасады деп есептейді.

Қазіргі заманның талабына сай, мемлекет дамыған сайын, оның әртараптандыру бойынша қоғам алдындағы сенімділікті арттыру бойынша жұмыстарды атқару көзделеді.

Сыбайлас жемқорлық әрекетінде немесе әрекетсіздігінде субъект және объект болатын болса, керісінше пара беретін мен алатын тұлғалардың арасында құқық бұзушылық пайда болған сәттен бастап екі тарапта заң алдында жауапты. Қоғам болып құқық қорғау органдарындағы жемқорлықпен күресу үшін азаматтық қоғамды жұмылдыру қажет. Ең алдымен ашықтық, жариялық және профилактикалық шараларды ұдайы жүргізіп тұру керек. Алдын-алу ескерту шараларын ұйымдастыру барысында формальды түрде қағаз жүзінде орындауға жол бермей, қоғаммен бірлесе отыра, аталған індеттің алдын алу.

Мемлекеттік органдар, оның ішінде атқарушы билік жемқорлықпен күрес бағытында бағдарламалар әзірлеп, сыбайластықтың алдын-алу бойынша кешенді шаралар қабылдауы қажет. Оның ішінде түсіндірме жұмыстар, керек десе жазасын өтеу мекемелерінде де осы бағыттағы жұмыстарды ұйымдастыру қажет.

Түсіндірме жұмыстарды жүргізуден бұрын қазіргі кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру мәдениетін қалыптастыру қажет. Ғаламтордың көмегімен жемқорлыққа қарсы бейне роликтерді түсіре отырып, оның отансүйгіштікке баулитындай етіп, кең көлемде тарату көзделеді. Ең алдымен құқық қорғау органдары арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру керек, оның ішінде қоғамда құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында жемқорлыққа жол берілмеуі жайында айтылуы қажет.

Қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі ретінде құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында жүйелі түрде сыбайлас жемқорлықпен айналысу фактілерімен күресу жолдары қолға алынбай тұр. Оның себебі ретінде заңға қайшы әрекеттерге бара отырып, өзінің қарамағындағы қызметкерлердің жоғары лауазымға тағайындалған басшылар тарапынан белең алуда.

Бірден бір себеп құқық қорғау органдардың қызметкерлері арасында туыстық қарым қатынастардың бір жерде қызмет жасауына, оның ішінде бір-біріне бағынысты функциясы бойынша қызмет ететін тұлғалар заңғы қайшы келеді. Мысалы, ерлі-зайыптылардың немесе жекжаттардың бір жерде қызмет етуі яғни туыстық қатынастардың барлығы жемқорлықтық пайда болуына әкеліп соғатындығы айқын. Бұл нормативті құқықтық актілерде тікелей көрсетілген. Сонымен қатар Қазақстан қоғамы рулық бөліске бөлінетін өзінің ерекшелігін ескере келе, таптық, топтық және рулық бөлісудің жемқорлықтың пайда болуына әсер етпей қоймайтындығы анық. Бұл жерде құқық қорғау органдарындағы қызметкерлер бір-бірімен туыстық қарым-қатынаста мүлдем болмауы керек, тіпті достық қарым-қатынаста құрылған тұлғалардың аталған органдарда қызмет жасаулары мемлекеттік функциялардың жұмыс жасауына теріс әсерін береді. Осы мәселелерді қарау кезінде кадрлық қызмет жаңадан алған немесе қызмет жасаудағы лауазымды тұлғаларды толыққанды тексеруді талап етеді.

Қызметкерлерді жұмысқа алу кезінде немесе лауазымды басшылық құрамға тағайындау кезінде осы мәселеге мән беру керек. Мысалы бір аймақтың басшысы жоғары лауазымға тағайындалатын болса, оның артынан көмекшілері бірге келеді немесе ең маңызды деген лауазымдарға, сондай-ақ мемлекеттік сатып салу салаларына маңызды деген лауазымдарға өздерінің адамдарын тағайындайды. Бұған қоса, қажетті лауазымдар мен шендерде көтермелеу мақсатында пара сұрау немесе пара беру жәйттері көрінуде. Тіпті құқық қорғау органдарына жоғары оқу орындарына оқуға түскен тыңдаушылар және курсанттардың арасында сенбі-жексенбі күні белгіленген демалысқа шығуының өзі ақшамен шешілетіндігі белгілі болса, сол оқу орнын тәмамдап шыққан жас түлектен сыбайлас жемқорлыққа бармауына кепіл жоқ. Оқу орнын аяқтаған қызметкер кез-келген мәміленің ақшамен шешілетіндігін білген соң әрі қарау жұмыстан шығуы фактілері тіркелуде. Оның үстіне қазіргі даму үдерісінде жалақының аздығы қызметтен кетудің бір себебі ретінде көрінуде.

Құқық қорғау органдарындағы бір мәселе, яғни сыбайлас жемқорлыққа көмектескен тұлғалардың құқықтарын қорғау және олардың жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Азаматтық қоғамның сенімділігін арттыру мақсатында көмектескен тұлғаларды көтермелеу қажет, оның ішінде көтермелеу қаражатының мөлшері жоғары болған кезде өзінің жемісін

береді. Қазіргі кездегі белгіленген қаражат көлемі төмен. Сонымен қатар, көмектесуші тұлғаларды тек қана қылмыстық құқық бұзушылық үшін қолданбай, әкімшілік құқық бұзушылық кезінде де қолданған дұрыс. Бұдан басқа көмектесуші тұлғалардың жеке қауіпсіздігін заңды түрде қамтамасыз етуді талап етеді. Көбінесе көмектесушілер мінез-құлқындағы ар-ождан, ұят секілді моральдық сезімге бойы алдырып, жемқорлық іс-әрекетті немесе әрекетсіздікті көре, біле тұра жарияламауға шешім қабылдайды. Қоғамда жалпы сыбайлас жемқорлықпен күресу саясатында ашықтыққа, жариялыққа жол беру қажет екендігі көрініп тұр. Кез-келген адам жемқорлықты білген, я болмаса байқаған жағдайда дереу арада хабарлауын өзінің қоғам алдындағы борышы ретінде санауы керек.

Құқық қорғау органдарындағы тағы бір өзекті мәселелердің бірі ол мемлекеттік сатып салу – сату шараларының дұрыс жүргізілмеуі жемқорлықтың алғышарттарын тудырады. Құқық қорғау органдары арасында мемлекеттік сатып алу шаралары сыбайлас жемқорлықтың пайда болуына әкеледі. Шаруашылыққа қажетті заттарды ашық интернетке жарияламай, байланысы бар адамдарға ұсыну арқылы, өздерінің үстіндегі маржасын алып отыру фактілері бойынша бірнеше қылмыстар тіркелуде. Мысалы, белгілі бір ескерткішті жасау ішінде қаражат бөлінсе, сол ескерткішті жасайтын адаммен алдын ала сөз байластыққа бару, лауазымын асыра сілтеу арқылы заңсыз қаржы табу көздерін айғақтайды.

Құқық қорғау органдарында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығы қағидаттары бекітілген. Яғни қызметкерлердің жасаған құқықбұзушылықтары үшін жемқорлыққа қатысты қабылдаған шешімдердің міндетті түрде орындалу принципін ұстану қажет. Жемқорлықпен жазаланып жатқан қызметкердің әрі қарай жазадан құтылу үшін әрі қарай кез-келген мәмілені сатып алу қағидасын көздей отырып, оданда әрі жемқорлық әрекетіне жол береді.

Құқық қорғау органдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың түсінігін – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі бағыты ретінде сипаттайды (сыбайлас жемқорлықтың алдын алу – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің алдын алу шаралары жүйесін әзірлеу және енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеу, анықтау, шектеу және жою жөніндегі қызметі).

Құқық қорғау органдары арасында аталған індетпен күресу үшін алдын-алу шараларын жүргізу қажет. Яғни, құқықбұзушылық жасағанға дейінгі әрекеттер мен әрекетсіздіктердің алдын-алу қажет деп түсіндіріледі. Кейбір мемлекеттерде алдын-алу шаралары ретінде құқық қорғау органдарына жемқорлықпен қабылданған қызметкерлерді түгел бөлімшесімен бірге қызметтен тайдырып, жаңадан қызметкерлерді алуды көздейді. Егерде жемқорлықтың алдын алу шараларын жүргізу тиімсіз болған жағдайда ғана, жеке-жеке баға беру арқылы заң арқылы тиым салуды жолға қою қажет. Заңда «сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық» түсінігін былайша түсіндіреді, - бұл үшін заңда әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылық белгіленген, сыбайлас жемқорлық белгілері бар құқыққа қайшы, кінәлі түрдегі іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік). Онымен «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган» – Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын қалыптастыру мен іске асыруды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында үйлестіруді, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуды, анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді жүзеге асыратын мемлекеттік орган және оның аумақтық бөлімшелері ретінде анықталып, күреседі. Дегенмен, әрбір құқық қорғау органдарының өздерінің лауазымы шеңберінде біркелкі саясатты ұстана отырып, жемқорлықпен қарсы күрес бағытында бірлесе отырып күресуді қамтамасыз етудің мәні зор. Мысалы бірнеше құқық қорғау органдары кездесулер, семинарлар т.б. отырыстарды, жиындарды өткізу арқылы өзекті

мәселелерге бірге тоқтала отырып, жемқорлықтың жолында жойылу көздерін анықтауды көздеулері керек. Мысал ретінде Мемлекеттік лауазымға не мемлекеттік немесе соларға теңестірілген функцияларды атқаруға байланысты лауазымға кандидаттар болып табылатын адамдар өздері лауазымды атқаруға үміткер ұйымның басшылығын осы ұйымда жұмыс істейтін жақын туыстары, жұбайы және (немесе) жекжаттары туралы жазбаша нысанда хабардар етуге міндетті. Сондай-ақ құқық бұзушылық байқалған кезден бастап үш ай ішінде оны ерікті түрде жоймаса, осындай бағыныстылықты болғызбайтын лауазымға ауысуға тиіс, ал осындай ауысу мүмкін болмаған кезде осы қызметшілердің біреуі лауазымынан шығарылуға немесе көрсетілген функциялардан өзгедей босатылуға тиіс деп көрсетілген.

Қорытындылай келе, құқық қорғау органдарындағы жемқорлық мәселесі өте өзекті болып отыр. Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасы жемқорлық бойынша алдыңғы қатарларға кіретіндігін атайтын болсақ, еліміздің дамуына оның мемлекеттік аренада ойып тұрып орын алатын мемлекеттер қатарына кіре алмайтындығы алаңдатады. Егер мемлекетті озық 30 мемлекеттің қатарына кіруге талпынатындығымызды мақсат қылып қоятын болсақ, осыған қатысты нақты шараларды атқару қажет.

Өскелең ұрпақты рухты, елін сүйгіш азамат қылып қалыптастыратын болса, жемқорлық секілді теріс әрекеттердің жолдарын түбімен қоғам және мемлекет болып жұмыла, қатаң тәртіппен жұдырықтаса күресу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 2015 жылғы 18 қарашадағы №410V «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы, электрондық ресурс - adilet.zan.kz;
2. Алауханов Е. Сыбайлас жемқорлықпен күресу: теория және практика – Алматы; Заң әдебиеті, 2009-240б;
3. Кемельбеков С.Т. Сыбайлас жемқорлықты қылмыс құрамында көзделген бағалылық белгілері: оқу құралы/ С.Т. Кемельбеков; Қазақстан Республикасы экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа күрес агенттігі, қаржы полициясы академиясы- Астана:ҚПА, 2012- 124б.

Проблемы правового регулирования государственных закупок: законодательство республики казахстан и зарубежный опыт

Ержанов Диас Даниярович

магистрант 2-го курса образовательной программы 7M04201-Юриспруденция

Актюбинского регионального университета им. К.Жубанова

Научный руководитель: PhD, Нурутдинова А.Ж.

Приобретение товаров, работ и услуг для государственных нужд являются одним из направлений участия публичных образований государства в экономической жизни страны. Высокая значимость государственных закупок обусловлена, прежде всего, их особой целевой направленностью, так как они нужны для удовлетворения потребностей государства, обеспечения его жизнедеятельности, выполнения государством своих функций.

Государственные закупки являются важным механизмом, направленным на эффективное использование бюджетных средств и удовлетворение потребностей государства и общества. Их правовое регулирование имеет первостепенное значение для обеспечения прозрачности, справедливости и конкурентоспособности процедур закупок.

В Республике Казахстан основным законодательным актом, регулирующим государственные закупки, является Закон «О государственных закупках» от 4 декабря 2015 года, который содержит основополагающие принципы, порядок, способы проведения государственных закупок. Например, согласно закону, рассмотрены девять принципов, направленные на соблюдение прозрачности, конкурентоспособности и эффективности в закупочных процедурах [1].

Однако, как показывает практика далеко не всё прозрачно в сфере государственных закупок, учитывая тот факт, что согласно имеющимся данным 80 % коррупционных правонарушений связаны с нарушением законодательства в сфере государственных закупок [2]. Основными проблемами являются: низкий уровень конкуренции, хотя ст.4.3 закона «О государственных закупках» имеется принцип «добросовестной конкуренции среди потенциальных поставщиков, недопущения сговора между участниками закупок»; отсутствие прозрачности и контроля ст.4.4 принцип «открытости и прозрачности процесса государственных закупок, в том числе с соблюдением законных прав поставщиков на коммерческую тайну...» [1] и в принципе наблюдается несоблюдение принципов осуществления государственных закупок согласно законодательству.

Также по итогам III квартала 2024 года Управлением государственных закупок Кызылординской области выделено на 37,6 млрд. тенге было объявлено 1013 конкурса государственных закупок. Количество конкурсов увеличилось на 10 процентов по сравнению с отчётным периодом за 2023 года. Из 1013 конкурсов 513 были проведены открытым конкурсом, 2-аукционом, 245-рейтингово-балльной системой, 253-квалификационным отбором [3]. 37,6 млрд достаточно сумма, выделяемая с бюджет, которая требует рационального и прозрачного использования выделенных средств.

Однако, несмотря на выстроенную систему в законодательстве остаются определенные недостатки, включая бюрократию, риск коррупции и низкую эффективность в проведении закупок. Эти аспекты нуждаются в дальнейшем совершенствовании для повышения надежности и эффективности системы:

1. Коррупция и несоблюдающий конфликт интересов: кулуарные договорённости участников государственных закупок, участие «своих» подставных компаний.

2. Непрозрачность процедуры: отсутствие полного доступа к информации о закупках для участников и общественности, недостаточная открытость конкурсов, тендеров, рассмотрение заявок конкурсной и аукционной комиссией, где повышается коррупционный риск непрозрачности принятия решения.

3. Некачественная подготовка технической документации, неточные или избыточные требования к поставщикам, ошибки в спецификациях, что приводит к спорам и задержкам сроков государственных закупок.

4. Неэффективное использование ресурсов, например, закупка товаров, услуг и работ не соответствует реальной потребности, перерасход бюджета или закупки по завышенным ценам.

Приведённые вопросы указывают на необходимость реформирования системы государственных закупок в Казахстане, включая совершенствование законодательной базы, повышение прозрачности и конкурентности, а также цифровизации самого процесса государственных закупок.

На сегодняшний день, в Мажилисе Парламента РК рассматривается законопроект «О государственных закупках», но помимо законодательных изменений по нашему мнению, необходимо обратить внимание на зарубежный опыт регулирования государственных закупок, накопленный такими странами, как США, ЕС и Сингапур, которые показывают успешную реализацию механизма государственных закупок, соблюдающих детализированные и прозрачные процедуры, направленных на повышение ответственности и справедливости участников процесса. Рассмотрим несколько ключевых примеров:

США: система государственных закупок основана на Законе о федеральных закупках, регулирующих процессы через централизованные цифровые платформы. Эти платформы обеспечивают строгий контроль за закупками, а также позволяют всем заинтересованным сторонам отслеживать их [4];

Европейский Союз: в ЕС закупки регулируются Директивой 2014/24/EU, которая вводит строгие стандарты на обеспечение открытого доступа к процедурам закупок, включая защиту данных, а также жесткие требования к выбору поставщиков [5].

Сингапур: Сингапур внедрил электронную платформу GeBIZ, которая минимизирует коррупционные риски и способствует полной автоматизации закупок, упрощая контроль и управление процессами [6].

Все эти страны демонстрируют успешные подходы к повышению прозрачности и оптимизации закупочных процедур, что может быть полезным для Казахстана в улучшении национальной системы закупок.

При сравнении казахстанской системы государственных закупок с международными стандартами можно отметить несколько направлений для усовершенствования:

- усиление контроля и мониторинга: использование практик ЕС по мониторингу закупок, включая независимые комитеты для предотвращения конфликтов интересов.

- цифровизация и автоматизация: США и Сингапур успешно внедряют цифровые платформы, такие как GeBIZ и SAM.gov, позволяя более эффективно управлять закупками и минимизировать риски коррупции. Подобная система может быть адаптирована в Казахстане для повышения оперативности и удобства.

- защита данных и кибербезопасность: введение стандартов защиты данных, аналогичных европейским, позволило бы Казахстану обеспечить безопасность информации в системе закупок, предотвращая утечку данных и обеспечивая конфиденциальность.

Правовое регулирование государственных закупок требует постоянного совершенствования, чтобы соответствовать международным стандартам и удовлетворять потребности как государства, так и общества. Казахстан добился значительного прогресса в этой области, однако для достижения лучших результатов можно использовать опыт других стран. Внедрение дополнительных механизмов контроля, автоматизация процессов и усиление защиты данных – это возможные шаги, которые повысят прозрачность и конкурентоспособность системы государственных закупок.

Для решения проблем государственных закупок необходимы структурные изменения и повышение прозрачности процессов. Основные пути решения включают: повышение принципа транспарентности и внедрение цифровых решений, развитие и усовершенствование системы электронных закупок, в том числе прозрачное осуществление

всех этапов конкурса (тендера), может значительно снизить коррупционные риски. Это позволит более эффективно контролировать выполнение условий контрактов и упростить участие общественного мониторинга государственного закупок. А также использование международного опыта как например, прочная законодательная база по противодействию коррупции, доступность и активность общественного контроля государственных закупок повысят прозрачность и открытость процесса государственных закупок.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О государственных закупках» от 4 декабря 2015 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000434>
2. Отчёты о проделанных работы // <https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylorda-satyp-alu/press/article/details/137011?lang=ru>
3. Материалы сайта // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-state-procurements-and-corruption/30791190.html>
4. Правила и особенности организации государственного заказа в США // <https://cyberleninka.ru/article/n/pravila-i-osobennosti-organizatsii-gosudarstvennogo-zakaza-v-ssha/viewer>
5. Принципы правового регулирования государственных закупок в Европейском Союзе // <https://aprp.msal.ru/jour/article/viewFile/357/327>
6. Государственные закупки в Сингапуре // <https://elibrary.ru/item.asp?id=44504817&pf=1>

***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
7М04201-Құқықтану ББ бағдарламасының магистранты
Мурзагалиев Жедельбек Наримаевич***

Адамзат өзінің өмірінің алғашқы кезеңдерінде де қылмысты тек жазалау арқылы шектеу қиын және мүмкін емес екенін түсінді. Қылмысты ескерту тиімдірек болып саналады.

Ежелгі грек философы Платон мен ежелгі көрнекті ойшыл Аристотель қоғамда адамдарды қылмыстан алшақтататын заңдар болуы керек деп сенген XVIII ғартушысы Монтескье «жақсы заң шығарушы қылмыс үшін жаза туралы емес, қылмыстың алдын алу туралы қамқорлық жасайды. Ол моральды жақсарту үшін көп жазаламауға тырысады». Бұл идея Ч.Беккарийдың «Қылмыстар мен жазалар» туралы еңбегінде егжей-тегжейлі құқықтық дәлел алды. Оған бүсініктеме бере отырып, Вольтер қылмыстың алдын-алу өркениетті қоғамды шынайы заң деп тұжырымдады [1; 89].

Қылмыстың алдын-алудың жаһандық проблемасы XIX-XX ғасырлардағы белгілі заңгерлер мен қоғамтанушылардың еңбектерінде қарқынды дамып келеді. Қазір алдын алу қызметі қылмыстың себептерін жою мақсатында қоғамдық қатынастарды әлеуметтік реттеудің бір құралы ретінде қарастырылады: экономикалық-әлеуметтік, тәрбиелік-педогогикалық, ұйымдастырушылық және құқықтық сипаттағы шаралардың өзара әрекеттесуі ретінде; қылмыстың алдын-алудың әртүрлі деңгейлерінің үйлесімі ретінде.

Сондықтан біздің мемлекетіміздің алдында тұрған, оның дамуындағы ең прогрессивті тенденцияларды жан-жақты ынталандыруға тырысатын маңызды міндеттер қатарында қылмыстың алдын-алу мәселесі тұр. Нарыққа, көп салалы экономикаға, кірістерді саралауға

бара отыры, осы күрделі жолда құқық бұзушылықтардың себептері жойылады, ал біздің құқық қорғау жүйеміз қылмыстың объективті түрде сөзсіз өсуін тоқтата алады деген иллюзияға бой алдыруға болмайды. Дегенмен біздің қоғамның құқықтық мемлекет құру жөніндегі күш-жігері қылмыстарды анықтауға, кінәлілерді әшкерелеуге, оларды түзетуге және жасалған қылмыс үшін жазаның бұлтартпастығы қағидатын қамтамасыз ететін қылмыстың алдын-алу бағыттарының бірі ретінде қайта тәрбиелеуге ғана емес, тұрақты түрде шоғырландырылуға тиіс.

Кең мағынада, қылмыстық жауапкершілік ескерту бірі болып табылады, өйткені қоғам қылмыскерді жазалау арқылы олардың жаңа қылмыстар жасауының алдын-алуға және оның мысалында басқа моральдық тұрақсыз адамдардың осындай әрекеттерінен аулақ болуға тырысады. Алайда қылмыспен күресте жетекші рөлді оны ескерту, алдын алу, яғни қылмыстың себептері мен жағдайларын әлеуметтік қауіпті әрекетке әкелмес бұрын жою немесе бейтараптандыру атқарады. Әдебиеттер мен ережелерде қылмыстың немесе нақты қылмыстардың «ескерту», «алдын алу», «болдырмау» терминдерін табуға болады. Олар семантикалық жағынан жақын және жиі бір-бірін алмастырады, бірақ белгілі бір нюанстарға ие және тиісті семантикалық жүктемені көтереді [2; 122 бет].

Қылмыстың алдын алу – бұл қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюға немесе оларды бейтараптандыруға (әлсіретуге, шектеуге) бағытталған және сол арқылы қылмыстың азаюына ықпал ететін мемлекеттік және қоғамдық сипаттағы шаралардың үйлесімді көп деңгейлі жүйесі. Қылмыстардың алдын-алу: терең ойластырылған және өзара байланысты іс-шараларды жүзеге асыруды; мемлекеттік және қоғамдық шаралардың өзара іс-қимылын; қажет болған жағдайларда көмекші роль атқаратын мәжбүрлеу шараларымен ұштасыра отырып, экономикалық, тәрбиелік және мәдени сипаттағы шараларды жүргізуге болжайды; құқық бұзушылықтарды немесе қылмыстарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою; қоғамның адамдардың қандай да бір теріс қылықтарына, олардың әдепсіз мінез-құлқына Заңның және құқық тәртібінің бұзылуына әкем соғатын қоғаммен неғұрлым терең қақтығыстардың алдын алу мақсатында уақытылы ден қоюы.

Қылмыстың алдын алу мәселелері қоғам мен мемлекеттің басты назарында болуға тиіс. Қылмыстың алдын алу жоспарлануы мүмкін және болуы керек. Алайда жоспарлар декларативті сипатта болмауы керек, бірақ құқық қорғау жүйесінің материалдық-техникалық және кадрлық қамтамасыз етілуін ескере отырып нақты болуы керек.

Қылмысқа қарсы күрес, оны жоспарлау, аймақтар арасында, олардың ішінде және осы күресті басқаратын органдар арасында үйлестіру қажет, өйткені қылмыс шекараны танымайды. Сондықтан қылмыстың алдын-алу, ең алдымен, құқық қорғау және басқа да мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқарудың, бүкіл елдегі қоғамдық құрылымдардың мақсатты қызметімен үйлесімді жұмысты қажет етеді.

Қылмыстың алдын-алу мәселелері бойынша жарияланған алғашқы ғылыми еңбектердің бірі Гельфанд И.А. мен Михайленко П.П.: 1964 жылы «Заң әдебиеті» баспанасынан шыққан «қылмыстың алдын-алу – қылмысты жою үшін күрестің негізі» атты ұжымдық монографиясы болды. Онда авторлар қылмыстың алдын-алу саласында қолданылатын терминологияны талқылай отырып, «алдын-алу», «жолын кесу» терминдерінің мазмұнындағы айырмашылықтарды іздемеу керек деп мәлімдеді және осы терминдердің мазмұны біртұтас – бұл мағынада олар алдын-алу, содан кейін жеке адамдарда қоғамға зиян келтіретін кез-келген заңсыздықтың пайда болуын болдырмайтын шаралар қабылдау қажеттілігі туралы ойды білдіретін синонимдер болып табылады.

Еңбектері 70-ші жылдары пайда болған басқа авторлар, керісінше, осы терминдердің мағынасындағы айырмашылықтыбаса айтады. Атап айтқанда, А.Г. дәрігер мен А.Ф.Зелинскийдің «болдырмау» және «алды-алу» терминдерін ажырата отырып, «болдырмау» белгілі бір қылмыс жасауға кедергі жасауды, «алдын-алу» - қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюды білдіреді.

Олардың пікірінше, «алдын-алу» қылмыстың себептері мен жағдайларын анықтау, жою процесін, ал «болдырмау» жоспарланған және дайындалған қылмыстарды болдырмауды қамтуы керек.

Қылмыстың алдын алу шараларын жіктеудің мақсаты – әрқайсысы белгілі бір қасиеттерге ие топтарға бөлу.

Ескерту шараларын ғылыми зерттеу әдісі ретінде жіктеу қатаң талаптарға бағынады: ол, атап айтқанда, әртүрлі субъектілер жүзеге асыратын шаралардың бүкіл шеңберін қамтуы, қылмыстың алдын алу шараларын іс жүзінде қолдануды жеңілдетуі; оларды жүргізу әдістемесін жетілдірудің теориялық негізін құруы керек. Бұл талаптарды барынша қанағаттандыру әртүрлі критерийлерге негізделген жіктеу жүйелерін құру кезінде мүмкін болады.

Қылмыстың алдын алу шаралары әртүрлі белгілері бойынша да жіктелуі мүмкін (ықпал ету нысанасын, реттеу саласын және т.б. ескере отырып). Осылайша, барлық шаралар әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тәрбиелік, идеологиялық, ұйымдастырушылық, құқықтық және т.б. болып бөлінеді.

Қылмыстың алдын алудың арнайы шараларын жіктеудің дәлдігін қамтамасыз етудің міндетті шарттарының бірі оларды қолдану саласын, әсер ету объектілерін, жұмыс істеу параметрлері мен ауқымын ескере отырып топтастыру болып табылады. Бұл тізімге қылмыстық мінез-құлықтың әртүрлі мотивтерін қосуға болады (қызғаныш, өзімшілдік, кек алу және т.б.); құқық тұрғысынан әртүрлі қылмыскерлер тобы (бас бостандығынан айыру орындарында, жұмыс орнында жазасын өтеп жатқан адамдар, жазасн өтегеннен кейін әкімшілік қадағалау қолданылатын адамдар).

Қылмыстың алдын алу шаралары, ең алдымен, олардың негізгі бағыттары мен міндеттері бойынша жалпы және арнайы криминологиялық деп жіктелуі керек сияқты. Олар бойынша жіктелуі мүмкін:

- шешілетін мәселелердің сипатына (әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тәрбиелік, құқықтық, ұйымдастырушылық және т.б.);
- салалар (жалпы және нақты кәсіпорындар мен мекемелер бойынша);
- нормативтік актілермен реттеу сипаты (процессуалдық және процессуалдық емес, тыйым салатын, шектейтін, міндеттейтін және т.б.);
- ықпал ету бағытының сипатына (қылмыс жасаған адамдарға әсер ету шаралары; жекелеген қылмыстың жолын кесу жөніндегі шаралар; қылмыстардың себептерін және оларды жасауға ықпал ететін жағдайларды жою жөніндегі шаралар);
- субъектіге (мемлекеттік органдар, қоғамдық құрылымдар, әкімшілік және т.б. жүзеге асырады);
- қылмыстың әртүрлі санаттарына (қасақана, абайсызда, пайдакүнемдік, зорлық-зомбылық);
- қылмыскердің жеке басының әлеуметтік жағдайы, жасы және басқа демографиялық мәліметтері, мысалы, әлеуметтік жағдайы, өткен соттылығы, жұмыс істемейтін және оқымайтын, паразиттік өмір салтын жүргізетін және т.б.
- қылмыстың себептеріне бағытталу сипаты (теріс құбылыстарды жою; қылмыстың субъективті себептерін жою; қылмыс жасаға ықпал ететін жағдайларды жою) [3; 28].

Табиғаты, мазмұны мен маңыздылығы бойынша қылмыстың алдын-алудың жалпы шаралары өте алуан түрлі. Бұл қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюға ықпал ететін әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тәрбиелік шаралар. Олар арнайы шаралардың әлеуметтік-экономикалық және идеологиялық негізін құрайды. Оларсыз қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюдың кез-келген арнайы әдісі тиімсіз. Біздің пікірімізше, мұнда халықтың неғұрлым осал топтарын әлеуметтік қорғау, халықтың табысын индексстеу, салық салу саясаты, халықтың жұмыспен қамтылуын және оның материалдық жағдайларын бақылау, жұмыссыздарды жұмысқа орналастыру және оларға көмек көрсету, қоғамдық қатынастарды жетілдіру, адамдарды одан ірі рухани байыту, халықтың барлық топтарының

құқықтық мәдениетін арттыру және т.б. сияқты жалпы алдын-алу шараларының маңызды мақсаттарын көрсету қажет.

Айта кету керек, адамдардың қажеттіліктерінің өсіп келе жатқан деңгейі мен олардың нақты мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтарды жоюға ұмтылу адамдардың материалдық өмір сүру деңгейін арттыру арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Алайда, халықтың өмір сүру деңгейін жоғарылатудың маңызы тек қана емсе, өйткені ол жеке тұлғаның одан әрі дамуы мен жетілуі үшін, адамның рухани, зияткерлік қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін материалдық жағдайларды қамтамасыз етеді, бұл қылмысты жою және оны тудыратын себептер үшін өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оспанов С.Д. Уголовное право (общая часть). Учебник. Алматы: Юридическая литература, 2003
2. Алауханов Есберген. Криминология Учебник. Алматы. 2008., 429б.
3. Каиржанов Е.И. Преступность – явление социальное.// Предупреждение преступности. 2011 №1. 45б.

Порядок применения условно-досрочного освобождения от отбывания наказания к лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы

Кулфаизова Лунара Жумагуловна
магистрант 1-го курса образовательной программы 7М04202-Юриспруденция
Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова

Одним из острых вопросов является порядок применения условно-досрочного освобождения во время отбывания наказания к лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы.

Согласно п.6 ст.72 УК РК «Лицо, отбывающее назначенное судом пожизненное лишение свободы, может быть освобождено условно-досрочно, если судом будет признано, что оно не нуждается в дальнейшем отбывании этого наказания и фактически отбыло не менее двадцати пяти лет лишения свободы. В случае если лицо, отбывающее назначенное судом пожизненное лишение свободы, выполнило все условия процессуального соглашения, оно может быть освобождено условно-досрочно после фактического отбытия не менее пятнадцати лет лишения свободы». Двадцать пять лет – это довольно большой срок, по сравнению с некоторыми государствами, например, в США срок, необходимый для ходатайства об условно-досрочном освобождении, составляет 15 лет. В тоже время в ряде штатов Америки вообще запрещается условно-досрочное освобождение при пожизненном лишении свободы. В Казахстане 15-летний срок для осужденных к пожизненному лишению свободы, необходимый для ходатайства об условно-досрочном освобождении, действует только в случае выполнения всех условий процессуального соглашения. Если с осужденным

к пожизненному лишению свободы было заключено процессуальное соглашение о сотрудничестве, то действует немного иной порядок.

Но, в случае, если осужденный фактически отбыл определенную часть наказания в виде лишения свободы, предусмотренную соответствующими частями статьи 72 УК РК, это не означает, что в отношении него, можно принять положительное решение об условно-досрочном освобождении или замене оставшейся части наказания более мягким его видом. На это особое внимание уделяется в нормативном постановлении Верховного Суда РК от 02.10.2015 года «О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания». Суд при вынесении решения об освобождении рассматривает фактическое отбытие установленной части срока лишения свободы лишь как одно из условий возможности выхода на свободу. Но данное условие является обязательным правовым требованием для применения механизма условно-досрочного освобождения.

При применении условно-досрочного освобождения от пожизненного лишения свободы законодательство на сегодняшний день не предусматривает особых исключительных требований, не считая необходимости фактического отбытия срока в размере 25 лет. В отношении этих лиц устанавливаются общепринятые требования – отсутствие нарушений порядка отбывания наказаний, положительные характеристики. Очень важным требованием реализации условно-досрочного освобождения является именно уверенность уполномоченных органов в отсутствии общественной опасности со стороны осужденного, факта осознания своей вины осужденным, невозможности совершения повторного противоправного деяния. Вышеуказанные характеристики дают возможность определить, насколько осужденный исправился и может претендовать на условно-досрочное освобождение. Особенно это актуально в отношении лиц, осужденных пожизненно и подавших ходатайство в суд об условно-досрочном освобождении.

Таким образом, решение об условно-досрочном освобождении человека, осужденному к бессрочному лишению свободы принимает только суд на основании представленных документов администрацией пенитенциарного учреждения, в котором отбывает наказание осужденный человек.

В случае отказа суда в условно-досрочном освобождении от отбывания наказания при отсутствии оснований повторное внесение в суд представления может иметь место не ранее чем по истечении 3 лет со дня принятия судом решения об отказе для осужденных, отбывающих пожизненное лишение свободы.

Согласно мнению национальных экспертов в области уголовно-исполнительной деятельности, первый случай условно-досрочного освобождения в Казахстане может состояться примерно к 2025 году. Этот случай касается мужчины, который был приговорен к пожизненному лишению свободы более двадцати лет назад. На сегодняшний день, по мнению экспертов, он ведет себя рационально и адекватно, занимается самообразованием и является достаточно развитым.

Как и при применении условно-досрочного освобождения ко всем осужденным, так и в отношении лиц, которые пожизненно отбывают наказание, нужно все вопросы решать индивидуально. Применение условно-досрочного освобождения к данным осужденным требует учета индивидуальных особенностей материалов уголовного дела и поведения осужденного в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Также необходимо наличие достаточных подтверждений оснований для освобождения, в том числе в виде соответствующих документов.

Таким образом, индивидуальный подход вынесения решения об условно-досрочном освобождении при пожизненном лишении свободы, скорее всего, заключается лишь в учете характера и степени общественной опасности того преступления, за которое лицо осуждено пожизненно. Безусловно, индивидуальный подход при принятии решения основывается на тщательном изучении личности осужденного, включая степень его исправления, изменения в поведении и отношении к общественным ценностям и окружающим.

Помимо индивидуального подхода к лицам, находящимся в бессрочной изоляции, необходимо решить вопрос об изменении условий лишения свободы в случае окончания срока, предоставляющего возможность осужденному, обращаться с прошением об условно-досрочном освобождении. Осужденные, которые могут быть освобождены, должны адаптироваться к социальным отношениям и жизни среди людей.

В соответствии с статьями 146 и 147 УИК РК, условия камерного содержания предполагают, что осужденные к пожизненному лишению свободы находятся в запертых помещениях на протяжении всего срока, за исключением строго ограниченных по времени прогулок. Учитывая, что лица, осужденные к пожизненному лишению свободы, находятся, как было упомянуто выше, в камерах по четыре человека, не имеют право даже посещать столовую, конвоируются на прогулку в строго отведенных местах, можно сказать, что эти лица психологически и в социальном отношении не готовы к выходу на свободу.

Безусловно, тяжесть и характер совершенного преступления определили применение наиболее строгого наказания, которое включает содержание осужденных в камерах учреждений повышенной безопасности. Однако длительное пребывание в таких условиях на протяжении двадцати пяти лет оказывает значительное влияние на личность этих людей.

На сегодняшний день одной из сложных задач является достижение целей наказания в отношении лиц, находящихся в бессрочной изоляции от общества. Анализируя порядок применения правил условно-досрочного освобождения для осужденных к пожизненному лишению свободы, важно отметить, что эти лица отбывают наказания за особо тяжкие преступления, такие как посягательства на жизнь, половую неприкосновенность несовершеннолетних, а также за преступления, отличающиеся особой жестокостью и унижением человеческого достоинства. Кроме того, пожизненное лишение свободы обычно назначается за совокупность особо тяжких и тяжких преступлений. Возникают сомнения относительно человеческой сущности таких осужденных, поскольку они часто имеют глубокие нарушения в восприятии нравственных ценностей. Поэтому вполне обоснованным является проведение психологической экспертизы для осужденных, претендующих на условно-досрочное освобождение.)

Организация и проведение подобной психологической экспертизы поможет определить готовность осужденного к жизни среди общества, его отношение к людям, видение своего места среди общественных отношений.

На порядок применения условно-досрочного освобождения значительное влияние оказывают условия содержания осужденных. Неоднократно поднимался вопрос о недостаточности изменений в материально-технической базе пенитенциарной системы РК. Многие учреждения все еще нуждаются в капитальном ремонте, а также требуется финансовая поддержка для улучшения бытовых условий осужденных. Что касается осужденных к пожизненному лишению свободы, то в республике существует лишь одно учреждение такого типа - учреждение чрезвычайной безопасности, расположенное в Костанайской области. Согласно мнению представителей общественных наблюдательных комиссий и средств массовой информации, материально-бытовые условия осужденных к пожизненному лишению свободы соответствуют международным стандартам. Режим и условия их содержания в учреждениях являются крайне строгими, однако в последнее время, с внедрением правил Нельсона Манделлы в пенитенциарную систему, осужденным стали разрешать длительные свидания, для которых была специально оборудована отдельная комната) Правозащитники отмечают, что в отношении осужденных к длительным срокам лишения свободы, пересматриваются наиболее жесткие условия и правила с целью гуманизации, но кардинального изменения режима, норм учреждений чрезвычайной безопасности, конечно, нельзя ожидать [2, с.200].

При вынесении решения об условно-досрочном освобождении осужденных к пожизненному лишению свободы суд обязан учитывать все обстоятельства, связанные с личностью осужденного, его поведением в учреждении, а также преступлением, за которое он был осужден)

Совокупность характеристик «пожизненника» играет ключевую роль в решении вопроса об условно-досрочном освобождении. Эти характеристики предоставляются администрацией учреждения чрезвычайной безопасности и имеют значительное влияние на принятие решения о досрочном освобождении. В законодательстве недостаточно четко определены критерии для оценки личности осужденного, который находится в длительной изоляции от общества. Однако, на наш взгляд, именно особенности личности осужденного должны определять возможность его досрочного освобождения. Одним из таких критериев должна стать психологическая характеристика осужденного, которая поможет ему адаптироваться в обществе в дальнейшем.

Контроль за условно-досрочно освобожденными установлен уголовно-исполнительным законодательством как обязательное требование. Для осужденных к пожизненному лишению свободы такой контроль продлевается на более длительный срок, который составляет 10 лет. Постпенитенциарная пробация для лиц, освобожденных от отбывания наказания, направлена на помощь в их адаптации и реабилитации, при этом контроль за их поведением осуществляется полицией.)

Суд, получив документы о рассмотрении ходатайства об условно-досрочном освобождении, рассматривает все стороны поведения осужденного. Нужно изучить поведение осужденного не только за последние годы, которые предшествуют подаче ходатайства, но и за все время, в течение которого осужденный находился в пенитенциарном учреждении. Эта рекомендация будет способствовать выяснению того факта, насколько осужденный изменился в позитивном отношении, насколько этот человек может быть социальным, и сможет ли он приспособиться к проживанию в обществе.

В соответствии с законом, при условно-досрочном освобождении устанавливается контроль над освобожденным, а все его условия и обязанности определяются судом при вынесении решения. Эти обязанности обязательны к исполнению и служат основой для оценки поведения условно освобожденного. Пробационный контроль осуществляется службой пробации и включает наблюдение за поведением, составление характеристик, рапортов и отчетов, которые предоставляются в суд в случае нарушения правопорядка. Поэтому целесообразно, чтобы именно служба пробации определяла обязанности, которые должен выполнять поднадзорный, а не суд. Компетенция суда изначально заключается в вынесении приговора и осуществлении правосудия. Служба пробации, на наш взгляд, более уполномочена решать, какие обязательства должны быть возложены на досрочно освобожденного из мест лишения свободы.).

Над лицами, освободившимися из мест лишения свободы, при определенных обстоятельствах судом может устанавливаться административный надзор. К таким обстоятельствам относится повышенная общественная опасность освободившегося лица, тяжесть совершенного ими преступления (например, террористические преступления, против половой неприкосновенности несовершеннолетних, рецидив и др.), отрицательная степень поведения лица в учреждениях УИС. В законе, регулирующем порядок административного надзора, не указана категория лиц, которые досрочно освобождены от дальнейшего отбывания пожизненного лишения свободы.

Таким образом, с учетом того, что порядок применения условно-досрочного освобождения в отношении лиц, осужденных к пожизненному лишению свободы, еще на практике не применялся, но в будущем возможны такие случаи, мы рассмотрели особенности применения такого института с теоретической точки зрения. Институт применения условно-досрочного освобождения при пожизненном лишении свободы в нашей стране должен быть более детализированным. В законодательство нужно внести конкретные критерии, на основании которых лица, отбывающие пожизненный срок, могут претендовать на возможность досрочного освобождения. В связи с этим, предлагаем ввести в порядок применения условно-досрочного освобождения при пожизненном лишении свободы проведение осужденным психологической экспертизы и оказания психологической помощи на добровольных началах.

Список использованной литературы

1. Шнарбаев Б.К, Мизанбаев А.Е. Уголовно-исполнительное право Республики. Учебник. Алматы: Жеті жарғы, 2017.
2. Сборник материалов онлайн-форума «Пенитенциарная система в новой реальности». Астана, 8 июля 2021 года. – [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2021/08/Kazakhstan-Forum-Report-Russ.pdf>
3. Мусеева Д.Н. Некоторые вопросы совершенствования института условно-досрочного освобождения по уголовному законодательству РК // Инновационные научные исследования: теория, методология, практика. Сборник статей XIX Международной научно-практической конференции. Издательство: Наука и Просвещение. Пенза: ИП Гуляев Г.Ю., 2019.
4. Доклад о деятельности уполномоченного по правам человека в РК за 2021 г. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/298052?lang=ru>

Тастемиров Чингиз Жумабекович

*магистрант 1-го курса образовательной программы 7М04202-Юриспруденция
Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова*

Экологические правонарушения представляют собой серьезную угрозу как для окружающей среды, так и для здоровья и благополучия людей. Они охватывают широкий спектр действий, начиная с незаконной вырубki лесов и браконьерства, заканчивая крупными промышленными выбросами и загрязнением водоемов. Каждое из этих нарушений оставляет негативный отпечаток на экосистеме, нарушая её равновесие и создавая долгосрочные проблемы для будущих поколений [1, С.133].

В теории права экологическая ответственность имеет чёткую регламентацию. Законодательство большинства стран, включая Казахстан, предусматривает нормы, регулирующие охрану окружающей среды, устанавливает пределы допустимого воздействия на неё и определяет меры наказания за их нарушение. Однако на практике процесс привлечения виновных к ответственности сталкивается с рядом сложностей.

Одной из основных проблем является идентификация виновного лица. В случаях кумулятивного экологического вреда, когда негативное воздействие исходит от нескольких источников, определить долю ответственности каждого нарушителя бывает затруднительно. Например, если в результате сброса загрязняющих веществ несколькими предприятиями произошло отравление реки, важно не только выявить всех участников, но и установить степень их вины. Этот процесс требует значительных ресурсов, в том числе проведения комплексных экспертиз, мониторинга и анализа данных.

Ещё одна проблема связана с сокрытием фактов нарушения. Многие компании, стремясь избежать штрафов или репутационных потерь, скрывают информацию о реальных объемах выбросов или игнорируют требования природоохранного законодательства. Примером может служить недавний случай, когда крупное промышленное предприятие в Казахстане несколько лет подавало недостоверные отчёты об уровне выбросов в атмосферу, в результате чего значительные загрязнения остались незамеченными до проверки

независимыми экспертами. Незаконная вырубка лесов и браконьерство также остаются актуальными экологическими правонарушениями. Несмотря на наличие охранных зон и национальных парков, они не всегда эффективно защищены от незаконной деятельности, как это предполагает Лесной кодекс Республики Казахстан от 8 июля 2003 года № 477-ІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2024 г.) [2]. Нарушители нередко пользуются пробелами в законодательстве, недостаточным уровнем охраны и слабой координацией между природоохранными службами. Эти действия приводят к утрате биоразнообразия, деградации земель и уменьшению природного капитала страны.

Важным аспектом также является недостаточная осведомлённость общественности. Во многих случаях граждане либо не знают о своих правах и обязанностях в сфере охраны окружающей среды, либо не готовы активно участвовать в защите природы. Это создает условия, при которых экологические правонарушения могут оставаться без внимания или должной реакции. Однако на государственном уровне предпринимаются усилия для улучшения ситуации. В Казахстане действуют законы, регулирующие экологическую ответственность как - Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VІ «Экологический кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) [3], а также программы, как «Концепция развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024 - 2029 годы», которая также направлена на усиление контроля за выбросами, восстановлению природных ресурсов и поощрению экологически ответственного поведения [4]. Тем не менее, для повышения эффективности мер необходимо расширять полномочия природоохранных органов, развивать системы мониторинга и внедрять современные технологии, позволяющие оперативно выявлять и предотвращать нарушения. Привлечение общественности к экологическим вопросам также является ключевым фактором. Образование и информирование населения, создание инициативных групп и экологических движений могут стать мощным инструментом в борьбе с правонарушениями. Например, акции по защите лесов или чистке водоемов не только способствуют решению локальных проблем, но и формируют у граждан чувство ответственности за окружающую среду.

Экологические правонарушения — это проблема, которая требует комплексного подхода. Она не может быть решена только мерами наказания; важно создавать условия, при которых охрана природы станет приоритетом для всех участников общества. Это возможно лишь через сочетание строгого контроля, эффективного правоприменения, международного сотрудничества и активного участия граждан. В конечном итоге только совместные усилия смогут обеспечить устойчивое развитие и сохранить природу для будущих поколений [5].

Кроме того, важной проблемой остаётся несоответствие правовых норм и реальных потребностей в сфере защиты окружающей среды. Экологическое законодательство в большинстве стран, включая Казахстан, довольно обширное, но не всегда эффективно применяется. Например, административные штрафы за загрязнение окружающей среды часто являются слишком низкими, чтобы служить действенным сдерживающим фактором для крупных промышленных предприятий. Более того, некоторые компании предпочитают платить штрафы, чем инвестировать в экологически безопасные технологии, поскольку это оказывается экономически выгоднее.

Экологические споры в современном мире приобретают всё большее значение, так как экологические проблемы становятся одной из ключевых угроз для человечества. В Казахстане, как и в других странах, возникают значительные сложности при разрешении таких споров. Эти трудности обусловлены как объективными факторами, такими как сложность доказывания экологического вреда, так и недостатками в законодательстве и практике правоприменения.

Одной из главных проблем в экологических спорах является доказывание причинно-следственной связи между действиями нарушителя и причинённым экологическим вредом. Например, в случаях загрязнения рек или почвы часто требуется установить, кто именно и в каком объёме нанёс вред, а также какие долгосрочные последствия это вызвало. Для этого

необходимы дорогостоящие экспертизы, которые не всегда доступны пострадавшим сторонам. Аналогичная проблема наблюдается и в других странах. Например, в США существует развитая система экологического права, но даже там процессы по делам о загрязнении окружающей среды часто затягиваются на годы именно из-за сложности доказательной базы.

Казахстан сталкивается с дополнительными вызовами из-за специфики своей экономики, ориентированной на добычу полезных ископаемых. Промышленные предприятия, такие как нефтедобывающие компании или горнорудные заводы, часто становятся объектами претензий в экологических спорах. Например, в Мангистауской области неоднократно поднимался вопрос о загрязнении воздуха и почвы вблизи производственных объектов. Пострадавшие граждане и экологические организации заявляли о росте заболеваний среди местного населения, однако доказать прямую связь между загрязнением и ухудшением здоровья оказалось крайне сложно.

Для сравнения, в Норвегии, где также развита нефтегазовая отрасль, вопросы экологической ответственности регулируются на более высоком уровне благодаря строгому законодательству и прозрачной системе правоприменения. Компании обязаны не только минимизировать воздействие на природу, но и компенсировать любой вред, подтверждённый экспертизами [6, С.24]. Это делает разрешение экологических споров более эффективным, хотя и там возникают случаи сложных судебных разбирательств.

Ещё одной проблемой является ограниченный доступ к правосудию для граждан. В Казахстане стоимость обращения за экологической экспертизой или привлечения квалифицированных юристов может стать непреодолимым барьером для пострадавших. В таких условиях коллективные иски могут стать выходом, как это практикуется, например, в Германии. Там жители часто объединяются для подачи исков против крупных корпораций, что позволяет разделить расходы и усилить правовые позиции. В Казахстане же практика коллективных исков пока не получила должного распространения. Помимо этого, важным аспектом является необходимость учета долгосрочных экологических последствий. Например, изменения климата, утрата биоразнообразия или деградация экосистем часто становятся результатом совокупного влияния множества факторов, что затрудняет установление ответственности конкретного лица или компании. В странах Европейского Союза подобные вопросы решаются с помощью принципа «загрязнитель платит», когда компания обязана нести расходы на восстановление окружающей среды, даже если её конкретная вина не доказана полностью. В Казахстане данный принцип реализован не в полной мере, что создаёт пробелы в защите экологических прав.

Несмотря на эти сложности, в Казахстане предпринимаются шаги для улучшения ситуации. Усиливается экологическое законодательство, создаются специализированные суды по экологическим вопросам, а также внедряются цифровые инструменты мониторинга состояния окружающей среды. Однако на практике остаётся множество проблем, требующих системного подхода. Для достижения прогресса Казахстану необходимо перенимать успешный опыт других стран, таких как строгие стандарты экологического контроля в Скандинавии или эффективные судебные механизмы коллективных исков в Европе. В итоге разрешение экологических споров требует не только совершенствования законодательства, но и повышения экологической осведомлённости граждан, создания доступных механизмов правовой помощи и более строгого контроля над деятельностью промышленных предприятий. Эти меры помогут снизить барьеры для защиты экологических прав и создать условия для устойчивого развития общества.

Судебная практика по экологическим вопросам также демонстрирует определённые пробелы [7]. Экологические споры нередко рассматриваются как низкоприоритетные, из-за чего их рассмотрение затягивается. Более того, не все судьи обладают необходимыми знаниями в области экологического права, что приводит к вынесению не всегда справедливых решений. Например, в делах о загрязнении рек суды могут ограничиваться

предписанием о возмещении материального ущерба, игнорируя необходимость проведения работ по восстановлению экосистемы.

Важным инструментом защиты прав граждан и окружающей среды становится обращение к международным механизмам. Например, Казахстан, как участник Орхусской конвенции, обязан обеспечивать доступ к экологической информации, участие общественности в принятии решений и доступ к правосудию в экологических делах [8]. Однако даже на международном уровне проблемы остаются нерешёнными. Отсутствие универсальных стандартов для оценки экологического ущерба и несогласованность действий государств нередко снижают эффективность правоприменения.

Для улучшения ситуации в области охраны окружающей среды необходимы эффективные меры, которые охватывали бы законодательные, административные и общественные аспекты. Одной из ключевых задач является усиление ответственности за экологические правонарушения. Сегодня многие предприятия, стремясь снизить издержки, пренебрегают экологическими стандартами, что приводит к серьезным последствиям для природы и здоровья населения. Усиление контроля за их деятельностью требует как ужесточения законодательства, так и внедрения механизмов, которые обеспечивают неотвратимость наказания.

Первым шагом на этом пути должно стать повышение штрафов за экологические правонарушения. Текущие размеры штрафных санкций во многих случаях не покрывают реальный ущерб, нанесённый природе, а для крупных компаний и вовсе остаются незначительной суммой, которая воспринимается как часть эксплуатационных расходов. Увеличение штрафов, привязанных к объёму нанесённого ущерба и финансовым возможностям компании, позволит создать действенный сдерживающий фактор.

Немаловажным является внедрение принципа компенсации ущерба в полном объёме. Например, если предприятие сбросило токсичные вещества в реку, оно должно не только оплатить штраф, но и профинансировать восстановление экосистемы, включая очистку воды, восполнение популяций пострадавших видов и компенсацию ущерба для местных жителей, чья жизнь и хозяйственная деятельность были затронуты. Такая практика широко применяется в ряде стран, где компании обязаны нести полную ответственность за устранение последствий своих действий.

Кроме того, ужесточение требований к деятельности предприятий также имеет решающее значение. Например, предприятиям, использующим устаревшие и экологически вредные технологии, необходимо устанавливать жёсткие сроки для их модернизации. Если эти требования не выполняются, деятельность таких компаний должна приостанавливаться. Такой подход уже доказал свою эффективность в странах с высоким уровнем экологической ответственности, например, в Скандинавии, где использование современных технологий стало стандартом для промышленности.

Для обеспечения правовой поддержки этих изменений требуется создание специализированных экологических судов или обучение судей для работы с такими делами [9]. Экологические дела часто требуют специальных знаний и понимания, которые выходят за рамки традиционной судебной практики. Такие суды могли бы рассматривать как крупные корпоративные споры, так и жалобы от граждан на экологическое загрязнение. Например, в Германии подобные суды функционируют уже несколько десятилетий, и их решения позволяют эффективно восстанавливать нарушенные права граждан.

Примером успешного внедрения эффективных мер может служить Китай, который столкнулся с серьёзным экологическим кризисом из-за стремительного экономического роста [10, С.66-67]. В последние годы страна ввела строгие штрафы за загрязнение, потребовала от предприятий внедрения чистых технологий и создала национальную систему экологического мониторинга. Эти меры привели к улучшению качества воздуха и воды в ряде регионов, а также повысили осведомлённость граждан о важности экологической ответственности.

В результате только сочетание законодательных изменений, модернизации промышленности и активного участия общества позволит значительно улучшить

экологическую ситуацию. Каждый элемент этого подхода дополняет другой, создавая систему, которая способна защищать природу и обеспечивать устойчивое развитие. Развитие альтернативных методов разрешения споров, таких как медиация, может стать дополнительным инструментом для снижения нагрузки на судебную систему и ускорения процесса урегулирования экологических конфликтов. Это особенно актуально для дел, где стороны готовы к диалогу и поиску компромиссов. При этом, государство должно также активно сотрудничать с гражданским обществом, создавая условия для участия общественных организаций и экологических активистов в защите окружающей среды. Общественный контроль и экспертиза часто становятся важным механизмом в предотвращении экологических нарушений.

В заключение, правовые проблемы ответственности за экологические правонарушения и разрешения экологических споров требуют тщательного анализа и системного подхода, ориентированного на комплексное решение существующих проблем. Современная ситуация в сфере экологии показывает, что законодательная база, хотя и была улучшена в последние годы, всё ещё требует значительных доработок и совершенствования. Важно не только усиливать ответственность за нарушения, но и гарантировать, что законы будут эффективно применяться на практике, что невозможно без профессиональной подготовки и высокой квалификации специалистов в области экологии и права. Вовлечение общественности в экологические вопросы также играет важную роль, поскольку именно активная позиция граждан и экологических организаций способствует повышению осведомлённости и давления на власть для принятия нужных решений.

Список использованной литературы:

1. Бакишев К.А., «Экологические правонарушения в новом УК Республики Казахстан» текст научной статьи по специальности «Право» в Журнале «Lex Russica» 2016 г. – С.133.
2. Лесной кодекс Республики Казахстан от 8 июля 2003 года № 477-ІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2024 г.) /// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1041486
3. Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VІ «Экологический кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) /// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2024 года № 910 «Об утверждении Концепции развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024 - 2029 годы» /// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000910>
5. Елюбаев Ж.С. – статья в «Юрист»/ «Вопросы юридической ответственности в экологической сфере в контексте Концепции нового Экологического кодекса Республики Казахстан» (Елюбаев Жумагельды Сакенович, доктор юридических наук, Президент Казахстанской ассоциации юристов нефтегазовой отрасли) // Выступление на XVI Международной Атырауской правовой конференции «Недропользование - основа экономики Республики Казахстан» (26 апреля 2019 года) /// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32684204

Международный опыт применения медиации в уголовных делах

Хабдулхамитов Азамат Нұрланұлы
магистрант 1-го курса образовательной программы 7М04201-Юриспруденция
Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова

Медиация в уголовных делах сегодня играет всё более значимую роль в мировых правовых системах. Этот метод альтернативного разрешения споров направлен на восстановление справедливости между сторонами конфликта, снижение нагрузки на судебные системы и предотвращение рецидивов преступлений. Он представляет собой процесс, в котором потерпевший и обвиняемый добровольно участвуют в обсуждении причин и последствий преступления под руководством нейтрального посредника — медиатора. Цель медиации заключается не только в достижении соглашения, но и в моральной и психологической реабилитации обеих сторон, что делает её особенно важным инструментом в современных правовых системах.

Применение медиации в уголовных делах варьируется от страны к стране, однако везде она отражает стремление к гуманизации уголовного правосудия. В Европе медиация получила значительное распространение благодаря поддержке на уровне Европейского Союза. Например, Директива 2012/29/EU подчёркивает необходимость предоставления потерпевшим возможности участвовать в медиации. В Германии медиация стала частью уголовной системы ещё в 1990-х годах и широко используется для разрешения дел о кражах, лёгких телесных повреждениях и подростковой преступности. Этот подход позволяет избежать традиционного уголовного процесса в случаях, когда стороны готовы к примирению. Во Франции медиация регулируется уголовным законодательством и применяется при бытовом насилии, нанесении ущерба здоровью, а также в имущественных спорах. В скандинавских странах, таких как Норвегия и Финляндия, медиация активно используется в рамках восстановления справедливости. В Норвегии многие уголовные дела, включая серьёзные преступления, рассматриваются в формате восстановительных встреч, где обвиняемый и потерпевший совместно ищут пути разрешения конфликта.

Северная Америка также демонстрирует успешный опыт применения медиации. В США ключевым направлением является программа Restorative Justice (восстановительное правосудие), которая активно используется для работы с подростковой преступностью. Этот подход акцентирует внимание на необходимости вовлечения всех сторон конфликта — потерпевшего, обвиняемого и их семей — в процесс совместного принятия решений. Исследования показывают, что такие программы снижают вероятность рецидива на 20–30% и способствуют моральному восстановлению потерпевших[1]. В Канаде медиация особенно активно применяется в делах, связанных с коренными народами, что позволяет учитывать культурные особенности и социальный контекст конфликтов. Здесь создаются специальные сообщества для примирения, где медиаторы помогают сторонам найти общий язык.

Азиатский регион также демонстрирует уникальные подходы к медиации. В Японии, где традиции разрешения конфликтов через примирение укоренены в культуре, медиация активно используется при рассмотрении дел о клевете, мелких кражах и семейных конфликтах. Этот процесс ориентирован на публичное извинение и признание ответственности, что позволяет восстанавливать социальные связи и устранять причины конфликта[2]. Южная Корея интегрировала медиацию в уголовное правосудие с начала 2000-х годов. Здесь медиация используется в делах о насилии, киберпреступлениях и трудовых спорах. Особое внимание уделяется созданию условий для равноправного участия сторон и их добровольного согласия на примирение[3].

Медиация демонстрирует высокую эффективность в решении конфликтов в рамках уголовного правосудия. Она способствует реабилитации обвиняемого, предоставляя ему возможность осознать последствия своих действий и восстановить нарушенные отношения с потерпевшим. Этот процесс помогает устранить чувство несправедливости у жертв, так как они могут принять активное участие в обсуждении ситуации и быть услышанными, что нередко отсутствует в традиционных судебных процедурах.

Помимо этого, медиация позволяет снизить нагрузку на суды, направляя часть дел на разрешение вне традиционного судебного процесса. Это ускоряет рассмотрение более сложных дел и делает систему правосудия более эффективной. Таким образом, медиация выполняет важную роль в современной правосудии, обеспечивая не только разрешение конфликтов, но и восстановление социальных связей.

Однако медиация не лишена проблем. В некоторых странах остаётся недостаточно подготовленных медиаторов, а также отсутствует единый подход к регулированию данного процесса. Например, в США и Канаде медиация больше ориентирована на восстановительное правосудие, тогда как в Европе она интегрирована в уголовный процесс как его дополнительный элемент[4]. В Азии медиация часто зависит от культурных особенностей, что ограничивает её универсальное применение.

Сравнение с Казахстаном показывает, что страна находится в начале пути внедрения медиации в уголовных делах. Закон «О медиации», принятый в Казахстане в 2011 году, стал важным шагом к развитию этой практики[5]. Однако на практике медиация используется преимущественно в гражданских и семейных спорах, а её применение в уголовных делах остаётся ограниченным. Основные проблемы включают недостаточное количество квалифицированных медиаторов, слабую правовую базу для работы с уголовными делами и низкий уровень осведомлённости граждан о возможностях медиации.

В отличие от Германии или Франции, где медиация является обязательной частью процесса по ряду преступлений, в Казахстане её применение ограничено добровольностью сторон и отсутствием чётких механизмов интеграции в правовую систему. Кроме того, Казахстан пока не внедрил масштабные программы восстановительного правосудия, аналогичные Restorative Justice в США или Канаде[1]. Это оставляет значительные возможности для развития.

Для успешного внедрения международного опыта Казахстану следует учитывать как европейскую практику, ориентированную на институционализацию медиации, так и азиатский опыт, где акцент делается на восстановление социальных связей. Государственная поддержка, обучение медиаторов и информационные кампании для населения могут стать важными шагами к созданию эффективной системы медиации в уголовных делах. Таким образом, медиация может стать инструментом, способным не только снизить нагрузку на судебную систему, но и способствовать укреплению общественного доверия к правосудию.

Медиация в уголовных делах представляет собой уникальный инструмент, способный дополнить традиционные методы правосудия. Её значение выходит за рамки правового аспекта: это механизм, который помогает устранять глубинные причины конфликтов, укрепляет общественные связи и способствует социальной реабилитации как преступников, так и потерпевших. В странах с развитой системой медиации наблюдается не только снижение рецидивов и ускорение судебных процессов, но и изменение общественного восприятия правосудия, которое становится более ориентированным на восстановление, а не на наказание.

Ключевым достоинством медиации является её гибкость. Она может быть адаптирована под конкретные социальные, культурные и правовые реалии страны. Например, в некоторых государствах акцент делается на восстановлении ущерба и извинении, в других — на реинтеграции преступника в общество. Эта универсальность делает медиацию не только инструментом правосудия, но и важным социальным феноменом.

Особую ценность медиация приобретает в делах, где стороны находятся в длительных или сложных отношениях, например в семейных конфликтах или трудовых спорах. Вместо обострения противоречий она предлагает путь к диалогу и долгосрочному урегулированию. Кроме того, её гуманистический подход позволяет вовлекать в процесс и самих преступников, что способствует их осознанию причиненного вреда и формированию более ответственного поведения.

Сравнение международного опыта показывает, что успешная медиация требует комплексного подхода, включающего законодательную поддержку, профессиональную подготовку медиаторов и информационные кампании. Однако не менее важен и общественный контекст. Медиация развивается наиболее эффективно в странах, где общество готово к диалогу и компромиссам.

Для Казахстана вектор развития медиации может включать создание специализированных центров, интеграцию медиации в образовательные программы и активное участие гражданского общества в её продвижении. Это позволит не просто адаптировать международный опыт, но и сформировать собственный, ориентированный на особенности казахстанского общества подход. В долгосрочной перспективе успешное внедрение медиации может изменить саму философию правосудия, сделав её более ориентированной на восстановление социальной гармонии.

Список использованной литературы:

1. Управление ООН по наркотикам и преступности Электронный источник URL: <https://www.unodc.org/e4j/ru/crime-prevention-criminal-justice/module-8/key-issues/2--overview-of-restorative-justice-processes.html>
2. Портал Закон.ру Электронный источник URL: https://zakon.ru/blog/2022/7/15/yaponiya_sovremennoe_sostoyanie_mediatsii_i_kommunikativnye_tradicii
3. Генеральное консульство Российской Федерации в Пусане (Республика Корея) Электронный источник URL: https://pusan.mid.ru/ru/informatsiya_dlya_posetiteley/poleznaya_informatsiya/informatsiya_o_zakonakh_respubliki_koreya/ugolovno_protsess_proizv/
4. Медиатор.ру Электронный источник URL: <https://медиатор.рф/world/ssha-kak-osnovopolozhnik-mediatsii-i-kanada-prinyavshaya-estafetu/>
5. Закон Республики Казахстан «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376
6. Ассоциация Медиаторов Республики Казахстан Электронный документ URL: <https://mediator.kz/o-nas>

Қылмыстылыққа криминологиялық болжаудың теориялық негіздері

***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
7М04201-Құқықтану ББ бағдарламасының магистранты
Мурзагалеев Жедельбек Наримаевич***

Нарықтық экономика жағдайында кәсіпорындардың қызметі көбінесе олардың болашаққа даму перспективаларын қаншалықты сенімді болжай алатындығына, яғни болжауға байланысты. Қазіргі мағынадағы болжам тек алдын ала болжау ғана емес, сонымен қатар оның барлық басқа түрлерінен жоғары дәрежеде, ғылыми негізділікпен айтарлықтай ерекшеленетін ерекше түрі. Болжау болашақ туралы мәлімдемені білдірмейді, бірақ қазіргі ғылымның көмегімен белгілі бір құбылыстың немесе процестердің даму перспективаларын жүйелі түрде зерттеуді қамтиды. Болжам өткен және қазіргі материалдарға негізделген болашақтың моделі ретінде әрекет етеді, әлеуметтік қажеттіліктерге байланысты адам іс әрекеті арқылы жақындауға немесе алдын ала болатын үлгі ретінде әрекет етеді.

Әрине болжамдар күтілетін оқиғалардың ықтимал көрінісін айқындайды. Бірақ олардың құндылығы олардың дұрыс болжау әлістерін және сенімді бастапқы ақпаратты таңдаумен қамтамасыз ететін қажетті сенімділікке ин болатындығында.

Криминологиялық болжау, бір жағынан әлеуметтік, екінші жағынан құқықтық болжау жүйесіне кіреді.

Криминологиялық болжаудың негізгі мақсаты болашақта қылмыстың дамуын сипаттайтын неғұрлым жалпы көрсеткіштерді анықтау, жағымсыз және жағымды тенденцияларды, заңдылықтарды анықтау және осы тенденциялар мен заңдылықтарды қажетті бағытта өзгерту немесе тұрақтандыру жолдарын табу болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерде криминологиялық болжау ұғымы кең мағынада қылмыстың тенденциялары мен заңдылықтарының өзгеруін әлеуметтік құқықтық құбылыс, қылмыстың жекелеген түрлері, қылмыстардың санаттары мен топтары, қылмыскердің жеке басы, қылмыс себептері, болашақта қылмыстың алдын алу жөніндегі шаралар, сонымен қатар криминология ғылымының даму перспективалары ретінде ғылыми болжау процесі ретінде анықталады.

Криминологиялық болжаудың ықтималдылық дәрежесі көбінесе болжау кезінде қолданылатын әртүрлі факторлардың санына байланысты. Г.А.Аванесов пен С.Е.Вицин айтқандай «қылмыс туралы деректерді ғана емес, қылмысқа қандай да бір әсер ететін басқа да әлеуметтік құбылыстардың дамуын сипаттайтын деректерді: әлеуметтік саяси құбылыстарды, ұйымдық құқықтық, экономикалық, демографиялық және т.б. ескеріп және зерделеу қажет» [1; 192].

Криминологиялық болжау қылмыстың жалпы себептерін, қылмыстың жекелеген түрлерін тудыратын себептерді ескеруге негізделуі керек. Оларға, атап айтсақ, халықтың өзгеруі, оның саны, жынысы, жасы, білімі және т.б. бойынша құрамы, көші қон туралы демографиялық мәліметтер жатады, онда сыртқы және ішкі жағынан ажырату керек. ішкі көші қонда халықтың механикалық және маусымдық өсімінің арақатынасын анықтау қажет. Болжамға әсер ететін маңызды жағдай урбанизация болып табылады, оның ерекшелігі жасырын халықтың, яғни ауылдық жерлерде тұратын, бірақ қалаларда жұмыс істейтін халықтың үлесінің артуы болып табылады.

Қылмыстық заңнамаға енгізілетін өзгерістерді ескермеуге болмайды. Мәселен, өткен онжылдықта қылмысқа қарсы күресті жетілдіру саласында қарқынды заңнамалық қызмет орын алады. Жаңа заңнамалық актілер негізінде қылмыстың көптеген түрлеріне қарсы күрес күшейе түсті, бұл тіркелген қылмыстар санының көбеюіне әкеледі.

Криминологиялық болжау кезінде қылмысқа, оның сипаты мен шет елдердегі түрлеріне назар аудару керек, олар белгілі бір дәрежеде біздің еліміздегі және әсіресе жекелеген аймақтардағы қылмысқа және оның сипатына әсер етуі мүмкін.

Криминологиялық болжауды басқа әлеуметтік себептермен байланыстыру қажеттілігі болжау объектісінің өзі – қылмыстың әртүрлі әлеуметтік байланыстары мен өзара тәуелділігіне байланысты.

Криминологиялық болжау түсінігі және пәні. Болжау кең мағынада болашақта қандай да бір құбылыстың жай-күйі туралы ықтимал пайымдауды әзірлеу процесін білдіреді.

Кез келген саналы қызмет сияқты, криминологиялық болжам да келесі нақты мақсаттар мен міндеттерге ие:

- Келешекте қылмыстың дамуын сипаттайтын неғұрлым жалпы көрсеткіштерді белгілеу, осы негізде жағымсыз үрдістер мен заңдылықтарды анықтау, оларды қажетті бағытта өзгерту тәсілдерін табу;
  - Перспективалық жоспарларды әзірлеу үшін елеулі маңызы бар барлық мән жайларды анықтау;
  - Құрамдас бөлік ретінде құқық қорғау органдарын оңтайлы дамытуды таңдауды қамтитын қылмысқа қарсы күрестің жалпы тұжырымдамасын әзірлеу;
- Аталған мақсаттар мен міндеттерді орындау үшін криминологиялық болжам қажет:
- Сенімді білімге негізделген;
  - Екіжүзділік пен алалаушылықты болдырмау;
  - Болжаудың нақты әдістерін дұрыс пайдалану [2; 49].

Кез келген болжам, оның ішінде криминологиялық болжам да ықтималды екенін есте ұстаған жөн.

Қылмыстың болашағын ғылыми болжау әрқашан белгісіздік проблемасымен байланысты, өйткені қылмысқа әсер ететін процестерді мұқият зерттегенде де, оның алдағы өзгеруінің барлық мүмкін нұсқаларын болжау мүмкін емес. Болжаудың бұл түрінің негізгі міндеті – белгісіздік жағдайында қылмыспен күресу проблемасының қажетті шешімін табу, оның дәрежесін барынша азайту, алдағы объективті шындыққа барынша жақын болжам жасау.

Қылмыспен сәтті күресу үшін негізделген шешімдер қабылдау қажет. Сондықтан алдын ала болжанбаған ауытқулар мен олардың теріс салдарын түзетуден гөрі, қабылданған шешімдердің нәтижесінде жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін барлық нәрсені алдын ала зерттеген дұрыс.

Криминологиялық болжаудың негізгі мақсаты перспективада қылмыстың дамуын сипаттайтын неғұрлым жалпы көрсеткіштерді белгілеу, осы негізде жағымсыз тенденциялар мен заңдылықтарды анықтау, оларды қажетті бағытта өзгерту тәсілдерін табу болып табылады.

Нақты мақсаттар мен міндеттер болашақта қылмысқа әсер етуі мүмкін барлық жағдайлар болуы мүмкін.

1. Сонымен, А.Г.Аванесов болжаудың мақсаттарын келесідегідей тұжырымдаған:

Перспективалық жоспарларды әзірлеу үшін елеулі маңызы бар барлық мән жайларды қамтамасыз ету; жалғасып келе жатқан басқарушылық шешімдер қабылдау; қылмысқа қарсы күрестің жалпы тұжырымдамасын әзірлеу, қылмысқа қарсы күрес жүргізілетін органдардың қызметін дамытудың оңтайлы жолын таңдау; болашақта қылмыстың жай күйінде, деңгейінде, құрылымында және серпінінде ықтимал өзгерістерді белгілеу; қылмыстың жаңа түрлерінің пайда болу мүмкіндіктерін айқындау және қазіргі кезде барларын, сондай ақ оған ықпал етуге қабілетті факторлар мен қылмыскерлердің жаңа санаттарының пайда болу мүмкіндігін анықтау.

Криминологиялық болжамның мәні – бұл қылмыстың алдын алуды басқарудың маңызды бөліктерінің бірі.

Болжамның нәтижесі – криминологиялық жағдайдың даму деңгейі. Әдетте бірнеше мүмкін сценарийлер қарастырылады:

- Құбылыстардың қазіргі даму тенденцияларын көрсететін, болашақта оларға ықтимал бағытталған әсерді ескермейтін;

- Ұсынылған шаралардың әсерінен оқиғаларды дамытудың ең жақсы нұсқаларын қарастыратын;

- Оқиғаларды дамытудың ең нашар нұсқаларын қарастыратын [3; 84].

Қылмыстың алдын алуды үйлестіретін және ұйымдастыратын құқық қорғау органдары мен заң шығарушы және атқарушы билік құрылымдары жаң жақты және толық ақпаратқа ие болуы керек.

Олардың қызметінің тиімділігі көбінесе ақпараттық қауіпсіздік деңгейімен, соның ішінде криминологиялық болжаммен анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

4. Алауханов Е.И. Криминология. Учебник. Алматы. 2008 ж. 430 б.
5. Кудрявцев В.Н., Лунеев В.В. О криминологической классификации преступлений.// Государство и право. №6 2005 19 б.
6. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность М., 1992 ж., 293б.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сәйкестендіру және бағалау

***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
7М04201-Құқықтану ББ бағдарламасының магистранты
Алдияров Нуртлеу Нуртасұлы***

Сыбайлас жемқорлықтың ұзақ тарихы бар және адамзат қоғамының дамуымен тығыз байланысты. Сыбайлас жемқорлықтың тарихи тамыры, орын алу үшін сыйлықтар жасау дәстүрінен бастау алады. Қымбат сыйлық адамды басқа өтініш берушілерден ерекшелендірді және оның өтінішін тыңдауға және орындауға ықпал етті.

Сыбайлас жемқорлық проблемасы қазіргі әлеуметтік дамудың маңызды факторларының бірі болып табылады, ал оған қарсы тұру — әлеуметтік-саяси басқару мен қоғамдық өмірдің барлық деңгейлеріндегі билік пен азаматтардың бірлескен міндеті.

Сыбайлас жемқорлық адам өмірінің барлық салаларында көрінеді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, тұрақты экономикалық өсуге қазіргі заманғы ғылыми-техникалық жетістіктерді белсенді пайдалана отырып, Инновациялық негізде ғана қол жеткізуге болады. Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі төрағасының орынбасарының айтуынша, Қазақстанда сыбайлас жемқорлықтың жекелеген фактілері барлық салаларда бар. "Сыбайлас жемқорлыққа неғұрлым қатты ұшыраған бірнеше саланы атап өтуге болады — бұл салық органдарымен байланысты сыбайлас жемқорлық, кеден саласы, жер мәселелері саласындағы және Мемлекеттік сатып алу саласы".

Сыбайлас жемқорлыққа тиімді қарсы іс-қимыл аталған проблеманы шешуге тартылған құқық қорғау органдары қызметінің құқықтық және ұйымдастырушылық негізін құруды қамтитын шаралардың кешенді жүйесі негізінде ғана мүмкін болады.

Құқықтық әдебиеттерде сыбайлас жемқорлық әлеуметтік құбылыс, сондықтан құқықтық әсерге берілмейді деген пікір жиі кездеседі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің пәрменді тетігі сыбайлас жемқорлыққа бағытталған қылмыстарға қарсы іс-қимылдың тиімді жұмыс істейтін жүйесі болуға тиіс. Қылмыстық жолмен алынған мүлктен айыру түріндегі жазаның бұлтартпастығы, сөзсіз, бір жағынан, елеулі профилактикалық фактор болып табылады, екінші жағынан, келтірілген

залалды өтеу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарын барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Қазақстанның мемлекеттік саясатының аса маңызды стратегиялық басымдығы болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің бұрын іске асырылған мемлекеттік бағдарламаларының нәтижелері сыбайлас жемқорлықтың одан әрі дамуына кедергі келтіретін пәрменді шараларды қалыптастыру бойынша бүкіл мемлекет пен қоғамның жүйелі жұмысын одан әрі жүргізудің орындылығы мен қажеттілігін көрсетті.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегиясын қабылдаудың практикалық қажеттілігі пісіп-жетілгенімен келіскен жөн. Жаңа стратегия бүкіл қоғамды сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағыттауға арналған, тек осы жағдайда ғана табысқа жетуге болады.

Олқылықтарды анықтау және оларды одан әрі жою мақсатында, біріншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мен оның алдын алуға бағытталған қолданыстағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы зерделеу қажет. Екіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің криминологиялық сипаттамасын сыбайлас жемқорлықтың жаңа көріністері мен нысандарын ескере отырып жүргізу және олардың ерекшеліктерін ескеру. Үшіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы ұлттық заңнаманың халықаралық стандарттарға сәйкестігін анықтау мақсатында халықаралық-құқықтық актілерге, ТМД елдерінің және алыс шетелдердің заңнамаларына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізу. Төртіншіден, құқық қолданушы оны сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда табысты пайдалана алуы үшін неғұрлым дамыған батыс мемлекеттерінің сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын алу мен оларға қарсы іс-қимылдың кешенді шараларын қолдану жөніндегі оң тәжірибесін зерделеу. Бесіншіден, сыбайлас жемқорлықты азайту бойынша ақпараттық мүмкіндіктерді кеңінен пайдалануға бағытталған жаңа құқықтық тетіктерді әзірлеу. Алтыншыдан, сыбайлас жемқорлықтың таралуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау мақсатында Халыққа, сондай-ақ мемлекеттік құрылымдар мен бизнес өкілдеріне әлеуметтік сауалнама жүргізу.

ҚР СТ 3049-2017 "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл менеджменті жүйесі. Қолдану жөніндегі талаптар мен басшылық" сыбайлас жемқорлық деп материалдық құндылықтарды (қаржылық және қаржылық емес) қолданыстағы заңнаманы бұза отырып, тікелей немесе делдалдар арқылы және орналасқан жеріне қарамастан, осындай тәсілмен әрекет ететін немесе керісінше әрекет етпейтін адамды көтермелеу немесе сыйақы түрінде ұсыну, уәде беру, беру, қабылдау және сұрау салу көрсеткіштері бар мәселелерді шешу үшін түсініледі осы тұлғаның қызметі.

Сыбайлас жемқорлық-бүкіл әлемдегі ең жойқын және күрделі мәселелердің бірі. Ресми сайтта ұсынылған статистикалық мәліметтерге сәйкес www.iso.org жыл сайын 1 триллион доллардан астам АҚШ доллары пара түрінде беріледі, бұл апатты салдарға, өмір сапасының нашарлауына, кедейлердің көбеюіне және қоғамдық сенімнің бұзылуына әкеледі.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың теріс құбылысы қоғамда моральдық-идеологиялық негіздердің қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Нәтижесінде халық қоғамның барлық негізгі топтарының сыбайлас жемқорлыққа жоғары төзімділігін дамытады, осы құбылысқа жұмсақ көзқарас қалыптасады. Сыбайлас жемқорлық жүйелі сипатқа ие болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды қылмыстық-құқықтық қамтамасыз ету мақсатында және халықаралық міндеттемелерді орындау мүддесінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықты белгілейді.

Мәселен, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің статистикалық деректеріне сәйкес, 2020 жылы Қазақстанда ҚР ҚК 366 – бабы бойынша 1234 құқық бұзушылық жасалды – пара алу; ҚР ҚК 367-бабы-Пара беру; ҚР ҚК 368-бабы-Пара алудағы делдалдық, (2019 жылы 1145 құқық бұзушылық);

193 ҚР ҚК 361-бабы бойынша құқық бұзушылықтар-лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану (2019 жылы 288 құқық бұзушылық).

Мемлекет тарапынан жасалған күш-жігерге қарамастан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық келісімдер арқылы "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңын қабылдау арқылы сыбайлас жемқорлық қоғамға және тұтастай мемлекетке елеулі қауіп төндіруді жалғастыруда, тиісті басқаруға, дамуға кедергі келтіреді және бәсекелестікті бұрмалайды.

Жоғарыда аталған мәселені шешу үшін заңдарды қатаңдату жеткіліксіз, сондықтан ұйымдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға белсенді үлес қосқаны үшін де жауап береді. Бұған ұйымдарда ҚР СТ 3049-2017 (ISO 37001:2016) "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл менеджменті жүйесі" талаптарына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйені енгізу арқылы қол жеткізуге болады. Талаптар және қолдану жөніндегі Нұсқаулық". Көрсетілген стандарттың талаптары жалпы болып табылады және олардың түріне, көлеміне және қызмет сипатына қарамастан барлық ұйымдар қолдануға арналған.

Стандарт сыбайлас жемқорлық жағдайларының алдын алу және анықтау бойынша мынадай іс-шараларды орындауды көздейді:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясатын әзірлеу;
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормалардың сақталуын қамтамасыз ету рәсімдерін құру;
3. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сәйкестендіру және бағалау;
4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мақсаттарды белгілеу және оларға қол жеткізуді жоспарлау;
5. Жұмысқа орналастыру рәсімдерін енгізу (кандидаттарды кешенді тексеру; сыйақы беру жүйесін енгізу, қызметкерлерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясатының сәйкестігіне декларациялау және т. б.);
6. Қаржылық бақылау тетіктерін енгізу;
7. Сатып алуды, күнделікті қызметті, сатуды, жарнаманы және басқа да қаржылық емес құралдарды бақылау тетіктерін енгізу;
8. Бақыланатын ұйымдар мен іскер әріптестердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетіктерін енгізу;
9. Сыйлықтарды ұсынудың немесе қабылдаудың, шығындарды төлеудің алдын алу рәсімдерін енгізу;
10. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың сәйкес келмейтін тетіктері кезінде шараларды енгізу;
11. Сыбайлас жемқорлыққа күдік туралы хабарлау рәсімдерін енгізу;
12. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты тергеу және шаралар қабылдау және басқа да іс-шаралар.

Менеджменттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйесін мұқият жоспарлау, құру, бейресми енгізу және нәтижелі жұмыс істеуі ұйымдарға сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін едәуір азайтуға мүмкіндік береді, ұйым қызметінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамаға және ерікті міндеттемелерге сәйкестігін қамтамасыз етеді және мүдделі тараптарға сыбайлас жемқорлыққа қарсы бақылау рәсімдерін енгізу жөніндегі жұмысты көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Агыбаев А.Н. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с коррупцией: Уч. пос. -Алматы, 2003;
2. Агыбаев А.Н. Взятка // Фемида. - 1999. - № 6.
3. Борчашвили И.Ш. Коррупционные преступления: закон, теория и практика. Монография. –Алматы: Жеті Жарғы, 2008.
4. Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: Уч. пос. /Под ред. Е.О. Алауханова. – Алматы. 2008.

Мазмұны

Альмурзаева А.С. Международные нормы и соглашения в области охраны окружающей среды.....	3
Баранова М.В., Нурутдинова А.Ж. Перспективы развития и меры по повышению эффективности уголовного законодательства в сфере воинских уголовных правонарушений.....	5
Токбергенова М. Жас көшбасшылар қоғамда.....	7
Тәмпішева Л.Н. Тіл дамыту сабағында сюжеттік - рөлдік ойындарды қолдану арқылы коммуникативті құзіреттілігін дамыту.....	10
Майлыбаев И.А. Значение биометрических данных в современном цифровом мире: двусторонняя медаль прогресса.....	15
Полатбай А.Ш., Аймбетова А.С., Әлібек Е.Ә. Әйелдерге қатысты зорлық зомбылықтың алдын алудағы іс қимыл саласындағы ұлттық заңнама.....	18
Сексенбаев К.М. Құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлық, себептері және онымен күресу жолдары.....	21
Ержанов Д.Д. Проблемы правового регулирования государственных закупок: законодательство Республики Казахстан и зарубежный.....	26
Мурзагалеев Ж.Н. Қазақстан Республикасында қылмыстың алдын алуды ұйымдастыру...28	
Кулфаизова Л.Ж. Жумагуловна Порядок применения условно-досрочного освобождения от отбывания наказания к лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы.....	31
Тастемиров Ч.Ж. Правовые аспекты урегулирования экологических споров и обеспечения ответственности за экологические нарушения.....	35
Хабдулхамитов А.Н. Международный опыт применения медиации в уголовных делах.....	40
Мурзагалеев Ж.Н. Қылмыстылыққа криминологиялық болжаудың теориялық негіздері...43	
Алдияров Н.Н. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сәйкестендіру және бағалау.....	45

«HypScience» ғылыми-әдістемелік
жоғары мектебі 000003, Ақтөбе
қаласы, Арынов көшесі 1/29, 403 каб.

«ХалықБанк» АҚ, БИК HSBKKZKX, KZ376017121000012074,
ИИН/БИН 820214300301. Кбe19, КНП 861

